

Amer Osmić
Nermina Mujagić
Decembar 2025.

(Ne)odgovornost mladih u Bosni i Hercegovini

*Između individualne slobode i
društvenog tereta*



Impressum

Izdavač

Friedrich-Ebert-Stiftung (FES)
Ured u Bosni i Hercegovini
Kupreška 20, 71 000 Sarajevo
Bosna i Hercegovina
bih@fes.de

Za izdavača

Sarah Hees-Kalyani

Kontakt

Rasim Ibrahimagić
rasim.ibrahimagic@fes.de

Lektura

Enita Čustović

Dizajn i prelom

Renato Juričev

Štampa

Amos Graf d.o.o.

Isključiva odgovornost za sadržaj ove publikacije pripada autoru/ici. Stavovi izraženi u ovoj publikaciji nisu nužno stavovi Friedrich-Ebert-Stiftung (FES) ili organizacije za koju autor/ica radi. Komercijalno korištenje medija koje izdaje FES nije dozvoljeno bez pisanog pristanka FES-a. Publikacije FES-a ne smiju se koristiti u predizborne svrhe.

Decembar 2025.

©Friedrich-Ebert-Stiftung e.V.

ISBN 978-9926-576-24-0

CIP zapis dostupan u COBISS sistemu Nacionalne i univerzitetske biblioteke BiH pod ID brojem 67371526

Sva druga izdanja Friedrich-Ebert-Stiftung možete naći na:

www.fes.de/publikationen

Amer Osmić
Nermina Mujagić
Decembar 2025.

(Ne)odgovornost mladih u Bosni i Hercegovini

Između individualne slobode i društvenog tereta

Sadržaj

I. Uvod	3
II. Metodologija	4
III. Mladi kao društvena kategorija	5
IV. Pojam odgovornosti – društveno-politički kontekst i generacijski izazovi ..	8
4.1. Politika – „Zona bez odgovornosti”	8
4.2. (Ne)odgovornost u okvirima prava	9
4.3. Paradoks odgovornosti: javne institucije i društvena realnost	9
4.4. Dvije generacije društvenih i političkih „kriza” i decenijskih izazova ..	10
V. Proizvodnja kulture neodgovornosti	12
5.1. Društvena isključenost - kao uzrok odlaska mladih	16
5.2. Brige o kojima niko ne brine	17
5.3. Krize kao generator institucionalnog nepovjerenja, ali i društvene solidarnosti	19
5.4. Distanca od neprincipijelnih politika u BiH	21
VI. Dobrobit mladih: mit ili realnost	22
VII. Umjesto zaključka	26
VIII. Bibliografija	27
IX. Kazalo slika	27
X. Bilješke o autorima	28

I. Uvod

Bosanskohercegovačko društvo suočava se s dubokim izazovima koji oblikuju vrijednosne orijentacije i obrasce ponašanja mladih generacija. Tranzicijski procesi, visoka stopa nezaposlenosti, migracije, politička apatija i kriza povjerenja u institucije rezultiraju ambivalentnim odnosom mladih prema odgovornosti – prema sebi, društvu i državi. Problem **(ne)odgovornosti mladih** ne ogleda se samo u nedostatku inicijative, već i u širem društvenom kontekstu u kojem su institucionalne, obrazovne i političke strukture često inertne prema njihovim potrebama. Ova studija polazi od pretpostavke da mladi nisu „neodgovorni po sebi“, već da žive u društvenom sistemu koji ne potiče razvoj društvene odgovornosti, participacije i samostalnog djelovanja. Kada je riječ o odgovornosti mladih prema društvenom sistemu, u posljednjih deset godina uočavaju se pokazatelji opadanja društvene angažiranosti, što se ogleda u nezadovoljavajućoj izlaznosti na izbore, minimalnom uključivanju u volonterske aktivnosti te rastu individualizma i osjećaja besperspektivnosti. Istovremeno, prisutan je i značajan broj mladih koji oponiraju ovom stavu – vidljivi su mladi aktivisti, kulturni pokreti mladih, ekološke inicijative, kao i online kampanje koje svjedoče o oblicima odgovornog djelovanja mladih ljudi u Bosni i Hercegovini.

Istraživanje ovog društvenog fenomena u savremenom bosanskohercegovačkom društvu pomaže prvenstveno u razumijevanju načina na koji mladi percipiraju pojam odgovornosti i segmenata života s kojima ga povezuju. Nadalje, razmatra se koji elementi (ne)odgovornosti oblikuju ponašanje mladih te kako društveni mehanizmi mogu kreirati okruženje koje potiče aktivnije građanstvo i kolektivnu svijest. Ovo istraživanje polazi od problemskog pitanja: Kako mladi u Bosni i Hercegovini razumiju pojam odgovornosti i na koji način ga primjenjuju u svakodnevnom životu? Posebna pažnja usmjerena je na identifikaciju oblika (ne)odgovornosti koje mladi prepoznaju u različitim sferama – od ličnog i porodičnog života do obrazovanja, ali i političkog i društvenog angažmana. Analizom njihovih iskustava i stavova nastoji se razumjeti kako se odgovornost oblikuje u kontekstu vrijednosti, normi i društvenih očekivanja. Također, kroz izradu ove studije identificirani su faktori koji utječu na razvoj (ne)odgovornog ponašanja mladih te je utvrđeno da li postoje razlike u odnosu na dob, nivo obrazovanja, spol i regionalno porijeklo. Značajno je bilo istražiti i odnos mladih prema bosanskohercegovačkim institucijama, posebno u kontekstu percepcije njihove odgovornosti prema mladima.

Na osnovu navedenog otvorena je šira perspektiva razumijevanja društvene dinamike u kojoj odgovornost ne bi trebala biti isključivo lična. Istraživanjem je uočeno da od nivoa odgovornosti zavisi i povjerenje u društveni sistem, kao i percipirana pravednost društva koje nudi ili ne nudi mogućnosti djelovanja mladima kao aktivnim građanima. Društveni i znanstveni cilj studije bio je ukazati na činjenicu da mladi pojam odgovornosti, posebno društvene, često doživljavaju kao teret te se shodno tome tako i odnose prema njemu u svakodnevnom životu. Poseban fokus usmjeren je na razlikovanje između lične i kolektivne (društvene) odgovornosti, između onoga što „individua duguje sebi“ i onoga što „duguje zajednici“. Na osnovu postavljenih specifičnih ciljeva spoznato je u kojoj mjeri mladi preuzimaju inicijativu, pokazuju samostalnost i osjećaj obaveze te da li postoji spremnost za zajedničko djelovanje u interesu društva.

Dobijeni rezultati upoređeni su s kvantitativnim nalazima Studije o mladima u Bosni i Hercegovini iz 2014. i 2024. godine, kako bi se utvrdilo da li je došlo do promjena u percepciji i praksama odgovornosti kroz vrijeme. Ovaj pristup omogućava razumijevanje (dis)kontinuiteta u razvoju društvene svijesti mladih i njihovog odnosa prema zajednici i institucijama u Bosni i Hercegovini.

II. Metodologija

Metodološki pristup u ovoj studiji temelji se na kombinaciji kvalitativne terenske analize u osam lokalnih zajednica u Bosni i Hercegovini i kvantitativne sekundarne analize podataka na osnovu Studije o mladima u BiH, realizirane na reprezentativnim uzorcima iz 2014. i 2024. godine. Ovaj miješani pristup, kvalitativno-kvantitativne orijentacije, omogućava dublje razumijevanje položaja, problema, stavova, ali i izazova mladih, s posebnim naglaskom na razumijevanje lične i društvene (ne)odgovornosti, kao i participacije te percepcije bosanskohercegovačkog društvenog sistema. Pristup istraživanju osmišljen je na pretpostavci da kvantitativni pokazatelji pružaju širu sliku, ali da se suština promjena kod mladih najbolje razumije lokalno, posebno u manjim zajednicama, kroz njihove narative, iskustva i životne okolnosti. Zato je poseban akcenat stavljen na kontekstualizaciju statističkih pokazatelja, što je omogućeno terenskim radom u lokalnim zajednicama s različitim demografskim, ekonomskim, kulturnim i institucionalnim obilježjima. Istraživački pristup slijedi sekvencijalno-eksplanatornu logičku matricu, kao i princip višestrukih studija slučaja u okviru mixed methods pristupa. Ovakav način istraživanja podrazumijeva da su kvantitativni podaci polazna osnova za identifikaciju ključnih trendova, dok su kvalitativni podaci korišteni za njihovu klasifikaciju, interpretaciju i eksplanaciju. Svaka od osam lokalnih zajednica tretirana je kao poseban društveni kontekst, dok finalna analiza predstavlja integrirani uvid iz oba seta podataka.

Kvalitativni pristup istraživanju problema korišten je primarno jer omogućava dublje razumijevanje koncepta odgovornosti kod mladih. Procijenjeno je da se koncept odgovornosti ne može u potpunosti kvantificirati. Nadalje, svaka studija slučaja pojedinačno pruža uvid u specifične lokalne izazove, kao i prikupljanje novih informacija koje nisu, niti mogu biti, obuhvaćene standardiziranim kvantitativnim mjernim instrumentima. Također, ovaj pristup otvara dodatni prostor za diskusiju o problemima, potrebama, izazovima, ali i prilikama mladih u malim i srednjim lokalnim zajednicama. Za potrebe kvalitativne analize odabrano je osam lokalnih zajednica na geografskom prostoru Bosne i Hercegovine (kriteriji izbora bili su geografska i entitetska raznovrsnost, demografske karakteristike, ekonomske razlike, kao i stepen razvijenosti omladinskih politika): Jajce, Mrkonjić Grad, Bosanska Krupa, Maglaj, Foča, Livno, Bugojno i Srebrenik. Terenski rad proveden je u periodu od 31.10. do 13.11.2025. godine. Ukupno je realizirano sedam radionica (po jedna u svakom gradu, osim u Mrkonjić Gradu), na kojima je vođena diskusija s ukupno

120 mladih starosne dobi od 15 do 26 godina. U prosjeku, na svakoj radionici sudjelovalo je 17 mladih, pri čemu se diskutiralo o percepciji lične odgovornosti, odgovornosti institucija, roditelja i zajednice, iskustvima participacije i volonterizma, migracijskim namjerama i razlozima ostanka/odlaska te stepenu povjerenja u političke i društvene (obrazovne, zdravstvene, sigurnosne) sisteme. Učesnici su birani kombinacijom kontakata sa srednjim školama u lokalnim zajednicama i/ili organizacijama mladih.

Kvantitativna analiza oslanja se na dvije nacionalne Studije o mladima koje je provodila Fondacija Friedrich Ebert u saradnji s Institutom za društvena istraživanja Univerziteta u Sarajevu – Fakultet političkih nauka, i to 2014. i 2024. godine. Obje studije rađene su na reprezentativnom uzorku mladih od 15 do 30 godina u BiH, uz prethodno definirane standarde uzorkovanja, čime je omogućeno pouzdano poređenje desetogodišnjeg perioda. Korišteni su objavljeni rezultati, grafikoni, tabele, kao i pokazatelji (npr. nezaposlenost, povjerenje u institucije, društvena participacija, migracije, vrijednosne orijentacije).

Terenski rad proveden je prema etičkim standardima, pri čemu su prije početka istraživanja svi sudionici informirani o sadržaju i namjeni istraživanja te dali svoj pristanak. Garantirana je anonimnost i povjerljivost prikupljenih podataka, a naglašeno je da će se podaci koristiti isključivo u naučnoistraživačke svrhe. Svaki sudionik imao je pravo odustajanja u bilo kojem trenutku, te su poštovani različiti etnički, kulturni i vjerski identiteti tokom terenskog rada.

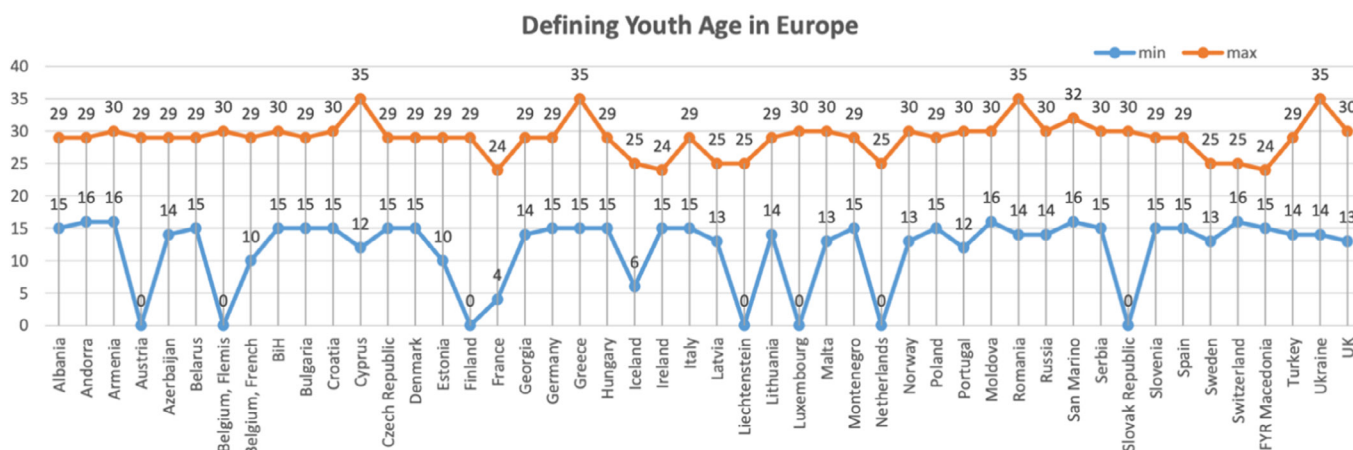
III. Mladi kao društvena kategorija

Mladi predstavljaju jednu od dinamičnijih i progresivnijih, ali istovremeno i „neuhvatljivijih“ društvenih grupa savremenog društva, pa time i bosanskohercegovačkog. Često se u društveno-političkim analizama mladi pojavljuju kao specifična društvena grupa čiji se identiteti, problemi, potrebe i položaj određuju kroz kombinaciju bioloških, psiholoških, socioloških i institucionalnih faktora. Polazišna

tačka u analizama ove kategorije jeste razumijevanje toga ko se, u teorijskom i normativnom smislu, smatra mladom osobom. Koncepti definiranja mlade osobe razlikuju se, može se reći, od države do države, ovisno o kontekstualizaciji i razumijevanju prilika i mogućnosti, tako da pojam mladih nije univerzalan, što naglašava kompleksnost proučavanja ove specifične subpopulacije.

Starosni razredi (intervali) subpopulacije mladih u Evropi

Slika 1



Izvor: Perović, n.d.

U međunarodnom kontekstu, organizacije poput Ujedinjenih nacija (UN) najčešće određuju mlade kao osobe u dobi od 15 do 24 godine (United Nations, 2025). Evropska unija proširuje ovo shvatanje te mladima smatra populaciju od 15 do 29 godina, naglašavajući duže trajanje procesa tranzicije u odraslost (Perović, n.d.). U sociologiji mladih, autori poput Karla Mannheima i Pierrea Bourdieua ukazuju da „mladost“ nije samo dobno razdoblje, nego društveno konstruiran status koji zavisi od društvenih resursa, kulturnog kapitala, mogućnosti mobilnosti i dominantnih normi unutar šire društvene stvarnosti (Mannheim, 1952; Bourdieu, 1984). U Bosni i Hercegovini definicija mlade osobe prvenstveno proizlazi iz zakonodavnih okvira na entitetskim nivoima, jer ne postoji zakonski okvir na državnom nivou koji definira mladu osobu. Prema Zakonu o mladima Federacije BiH (2010) (Vijeće mladih FBiH, 2016), mladom osobom smatra se svaka osoba u dobi od 15 do 30 godina. Sličnu definiciju koristi i Zakon o omladini

Republike Srpske (2004) (Vlada RS, 2004), koji također propisuje dobnu granicu od 15 do 30 godina, čime se osigurava relativna harmonizacija normativnog razumijevanja mladih u Bosni i Hercegovini. U praksi, ova dobna definicija omogućava nosiocima javnih politika da preciznije kreiraju programe obrazovanja, zapošljavanja, zdravstva, kulture i učešća mladih u procesima odlučivanja.

Razumijevanje mladih kao društvene kategorije, shodno navedenom, zahtijeva kombinaciju teorijskih uvida i institucionalnih definicija koje omogućavaju sveobuhvatnu analizu njihovog položaja. Mladi nisu samo demografska grupa određena godinama, nego dinamični akteri društvenih promjena, nosioci aktuelnih kulturnih trendova i populacija koja reflektira ključne napetosti savremenog bosanskohercegovačkog društva – od tranzicije, nezaposlenosti i migracija do pitanja identiteta, participacije, pa i društvene odgovornosti.

Mladi u Bosni i Hercegovini predstavljaju značajnu društvenu i demografsku skupinu koja je u kontekstu kontinuirane političke i institucionalne nestabilnosti društva proizvela nepovoljne demografske i migracijske dinamike. Prema podacima Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine, odnosno provedenom Popisu stanovništva iz 2013. godine, subpopulaciju koju čine osobe starosne dobi od 15 do 30 godina činilo je 773.850 osoba. Prema istom izvoru, u Bosni i Hercegovini 2013. godine živjelo je 3.531.159 stanovnika. Analiziramo li procentualnu zastupljenost mladih ljudi u odnosu na ukupno stanovništvo, dolazi se do podatka da je u Bosni i Hercegovini svaka peta osoba (21,9%) starosne dobi od 15 do 30 godina. Posmatramo li ove podatke na nižim administrativno-političkim nivoima, uočava se da je udio mlade populacije u entitetu Federacija BiH nešto veći, odnosno u odnosu na ukupan broj stanovnika kreće se oko 23%, dok je u entitetu Republika Srpska taj procenat oko 20% (Osmić & Čamo, 2021). Uzimajući u obzir dugogodišnji negativan prirodni priraštaj, kontinuirano smanjenje broja novorođene djece te intenzivne emigracijske tokove mladih, posebno nakon 2015. godine, može se procijeniti da danas u Bosni i Hercegovini živi **oko 560.000 mladih u dobnoj skupini između 15 i 30 godina**. Ovaj procijenjeni pad od oko 23% mladih u periodu od deset godina nije samo demografski pokazatelj, već i jasan indikator percepcije vlastitog položaja te pogleda na budućnost i perspektivu bosanskohercegovačkog društva. Nema dileme da ovi gubici za svaku zemlju predstavljaju teško nadoknadiv udarac, imajući u vidu da mladi ljudi, posebno oni koji tek završavaju proces formalnog obrazovanja i traže svoje prvo zaposlenje, predstavljaju izuzetno važan dio populacije, jer donose prijeko potrebno novo znanje, ideje i energiju bez kojih ekonomija, kao i društvo u cjelini, ne bi mogli ići naprijed (Hadžimahmutović i Martić, 2013, u: Turčilo, 2019).

U tom smislu, razumijevanje mladih ne može se svesti na njihovu kvantitativnu zastupljenost, već mora dubinski obuhvatiti njihove vrijednosti, stavove, percepcije i obrasce ponašanja, među kojima je pojam odgovornosti posebno važan. U kontekstu bosanskohercegovačkog društva, pojam odgovornosti mladih nužno je dubinski analizirati i sagledati iz dvije perspektive. S jedne strane, riječ je o ličnoj i moralnoj obavezi prema sebi i vlastitoj budućnosti, a s druge strane o društvenoj i institucionalnoj dimenziji odgovornosti koja reflektira odnos mladih prema zajednici, državi i kolektivnim očekivanjima. U ovoj studiji stoga se mladima pristupa kao društvenoj kategoriji, a ne kao pasivnim primaocima politika ili „rezervoaru neodgovornosti“, već kao akterima s vlastitim definicijama odgovornosti, unutar kompleksnog društvenog i institucionalnog okruženja koje oblikuje njihove mogućnosti, ali i ograničenja.

Odgovornost kao društvena kategorija za mlade u Bosni i Hercegovini nije samo etički ideal, već i indikator društvene kohezije, društvene integracije i potencijala za promjene. Ako mladi ne preuzimaju odgovornost ili osjećaju da to ne

moгу, to može ukazivati na šire društvene probleme poput pasivnosti, fragmentacije društva, izražene želje za odlaskom, ali i niskog povjerenja u javne institucije. Suprotno tome, mladi koji poduzimaju vidljive korake, odnosno preuzimaju odgovornost i angažuju se u kulturnim i sportskim aktivnostima te civilnom društvu, demonstriraju kako se odgovornost može pretvoriti u aktivnu snagu društvenog razvoja, ali su vrlo često nedovoljno vidljivi. U Bosni i Hercegovini postoji značajan broj takvih primjera, ali su oni često marginalizirani i ne dobijaju institucionalnu podršku koja bi omogućila njihovu održivost i širu vidljivost.

Važno je i da se odgovornost mladih sagledava u kontekstu generacijskih razlika i dinamika, jer mladi danas imaju drugačiju perspektivu nego mladi prije deset do petnaest godina. Promjene u obrazovanju, tržištu rada, tehnologiji i migracijama utjecale su na njihove aspiracije i mogućnosti.



Slika 2 Faro Vietnam, n.d.

Tako se u ovoj studiji pravi jasna razlika u komparaciji stavova generacije Y (Studija o mladima iz 2014. godine), koju čine osobe rođene u periodu između 1981. i 1995. godine i koje danas imaju između 30 i 44 godine. Ova generacija je odrasla prije pune digitalizacije, ali je svjedočila njenoj intenzivnoj ekspanziji te se najčešće opisuje kao „digitalni migranti“. Karakterizira je i nizak stepen povjerenja u politiku, kao i kasno osamostaljivanje te izražena želja za mobilnošću.



Slika 3 Faro Vietnam, n.d.

Na ovu generaciju nastavlja se **generacija Z** (Studija o mladima iz 2024. godine), koju čine osobe rođene u periodu od 1995. do 2012. godine i koje danas imaju između 13 i 30 godina. Generacija Z je kohorta koja je djetinjstvo doživjela u periodu kasne digitalizacije, rasta društvenih mreža i globalne ekonomske nestabilnosti nakon krize iz 2008. godine. U Bosni i Hercegovini pripadnici generacije Z socijalizirali su se u ambijentu postdejtonske tranzicije, izraženih društvenih nejednakosti, fragmentiranog obrazovnog sistema te visokog nivoa korupcije i nesigurnosti u društveni aparat.

Gledajući mlade kao društvenu kategoriju u Bosni i Hercegovini i fokusirajući se na pojam odgovornosti, jasno je da pozicija mladih, bilo da se radi o generaciji Y ili Z, u društvu nije jednostavna. Obje generacije odgojene su u uvjetima tranzicije, često se osjećaju marginalizirano, ali istovremeno posjeduju potencijal i volju za promjene. Analiza njihove percepcije odgovornosti - lične, društvene i institucionalne – omogućava ne samo dublje razumijevanje njihove društvene uloge i mogućnosti, nego i identifikaciju prostora za intervenciju: u obrazovanju, politikama prema mladima, volontiranju, kao i u odnosu institucija i medija prema ovoj društvenoj grupi.

IV. Pojam odgovornosti – društveno-politički kontekst i generacijski izazovi

Pojam odgovornosti (eng. accountability) u javnoj i međunarodnoj sferi posljednjih decenija doživio je nagli porast popularnosti, djelimično odvojen od klasičnog konceptualnog i empirijskog rada koji je historijski vezan za discipline poput finansija i računovodstva. Termin accountable potječe od latinske riječi computare, što znači „brojati“, ali je kroz vrijeme dobio diskurzivno značenje koje se proširilo na društvo i politiku, označavajući sposobnost i obavezu da se „podnese račun“, posebno u anglosaksonskoj demokratiji (Bovens, 2007: 450; Luhmann, 1995: 116). Iako je njegovo teorijsko značenje kontroverzno, koncept odgovornosti danas se zagovara u različitim sferama – političkoj, pravnoj, institucionalnoj i društvenoj – te prati niz vrijednosti i izazova (Habermas, 1996: 107; March & Olsen, 1995: 31), jer pokriva širi spektar djelovanja u demokratskim strukturama.

U politici i administraciji termin odgovornosti dugo je proizlazio iz engleske riječi responsibility, koja označava dužnost osoba da u javnoj sferi „odgovaraju“ za svoje postupke i djelovanje. U pravu se za odgovornost koristio termin liability, koji označava da je osoba vršenjem određene radnje (ili sklapanjem ugovora) stavila sebe pod obavezu i stoga odgovara za posljedice te radnje (ili ugovora). Filozofski posmatrano, odgovornost se shvata kao izraz autonomije pojedinca, odnosno sposobnosti da se djeluje u skladu s moralnim načelima koja mogu vrijediti univerzalno. Za Kanta moralnost ne proizlazi iz posljedica postupaka, nego iz dužnosti koja obavezuje svakog pojedinca da postupa tako da njegova maksima može postati opći zakon (Kant, 1996). Kantov koncept odgovornosti omogućava da shvatimo kako se odgovornost vezuje za moralnost koja je duboko unutrašnja i univerzalna kategorija.

Iako postoji različito razumijevanje odgovornosti, termin accountability, kao sveobuhvatan i teorijski utemeljen koncept, obuhvata niz aspekata, od kojih su najvažniji: transparentnost, efikasnost, dobra vladavina, pravednost i pravičnost, kontrola, demokratija te odgovornost u smislu „pozivanja na odgovornost“.

4.1. Politika – „Zona bez odgovornosti“

Odgovornost koja zavisi od mehanizama političke reprezentacije i formalnih odnosa izvršne i zakonodavne vlasti naziva se politička odgovornost. U političkim naukama obično se razlikuju vertikalna i horizontalna politička

odgovornost. Vertikalna odgovornost označava logiku u kojoj građani nadziru političke aktere – kroz izbore, javnu debatu, proteste, medije i civilno društvo. Američki politolog Robert Dahl naglašava da je mogućnost „kazniti ili nagraditi vlast osnovna pretpostavka demokratije“ (Dahl, 1989: 28). Prema njegovim uvidima, bez aktivnih građana i građanki demokratski poredak postaje samo forma bez sadržaja. Horizontalna odgovornost predstavlja drugu liniju odbrane od samovolje moći – to je međusobna kontrola institucija koje nadziru, ograničavaju i provjeravaju jedna drugu. Nezavisno pravosuđe, parlamentarni nadzor, revizorske institucije i regulatorna tijela čine arhitekturu demokratske ravnoteže. Kada ovi mehanizmi oslabe, moć se prelijeva, tj. koncentriše u ruke odabrane manjine, a građani ostaju bez stvarnih garancija da će političke odluke biti donesene u njihovom interesu.

U Bosni i Hercegovini ove dvije dimenzije odgovornosti postoje formalno, ali često ne funkcionišu suštinski. Vertikalna odgovornost oslabljena je dugotrajnom prisutnošću etnonacionalnih narativa, visokom apstinencijom građana prilikom glasanja, kompleksnom dejtonskom državnom strukturom i učestalim izborima koji proizvode osjećaj da izborni procesi ne donose stvarnu društvenu i političku promjenu. Horizontalna odgovornost u BiH jednako je krhka: nezavisnost pravosuđa kontaminirana je političkim utjecajima, parlamentarni nadzor uglavnom je formalan, a regulatorna tijela rade u ambijentu stranačke kontrole i pritisaka. **Bosanskohercegovački prostor funkcionise kao „zona bez odgovornosti“, u kojoj niko stvarno ne odgovara za svoje postupke.** Učestalo prebacivanje odgovornosti s institucije na instituciju ili s jedne etničke grupe na drugu stvara posljedice koje snose svi građani i podriva društvenu koheziju, kao najveći društveni kapital demokratije. U ambijentu lišenom političke odgovornosti postoji rizik od opće institucionalne i društvene neodgovornosti, jer neodgovornost nije samo odsustvo moralnog stava; ona je također proizvod struktura koje ne očekuju, ne potiču i ne sankcionišu nesavjesno i neodgovorno djelovanje javnih dužnosnika. Ako se tome još dodaju „iskustva sa odgovornostima“ u reprezentativnim demokratijama, dolazi se do zaključka da se odgovornost najčešće posmatra kao periodični mehanizam provjere vlasti. Građani delegiraju moć predstavnicima i svake dvije ili svake četiri godine daju im ili uskraćuju povjerenje. To jeste vertikalni model odgovornosti, koji ilustrira da u praksi građani imaju marginaliziranu ulogu: odgovornost se svodi na instrument izbora, dok proces političkog osnaživanja, formiranja demokratske svijesti i društvenih veza ostaje nedovoljno razvijen (Giddens, 1984: 25).

Za Hannah Arendt odgovornost u politici ne nastaje iz pukog poštivanja procedura, nego iz djelovanja u zajedničkom prostoru. Javna sfera je prostor gdje ljudi „pokazuju ko su“, a ne samo šta misle, što znači da je odgovornost neraskidivo vezana za prisustvo, govor i djelovanje (Arendt, 1958: 177). Kada građani ostaju odsutni, politika gubi svoju živost, a odgovornost postaje apstraktna i bezlična. Za mlade ovo otvara ključnu dilemu: hoće li prihvatiti pasivnu ulogu koju nameće reprezentativni model demokratije, ili će tražiti nove oblike angažmana – od građanskih inicijativa i lokalnih projekata do digitalnog aktivizma i subpolitike? Aktivno uključivanje građana način je da se odgovornost vrati u samu srž demokratije: ne kao prazna formalnost, nego kao svjesno djelovanje koje povezuje individualni angažman, slobodu i opće dobro (Habermas, 1996: 371).

Strukture moći, kada nisu kontrolisane odozdo, imaju tendenciju reproducirati vlastite obrasce i isključivati građane koji žele ući u proces odlučivanja (Giddens, 1984: 25). Nažalost, i moderne demokratije pate od „demokratskog deficita“, gdje formalna prava postoje, ali se njihov stvarni kapacitet sužava kroz strukture moći, nejednakosti i zakonske okvire koji ograničavaju političku i društvenu participaciju. Primjeri za to su izborni sistemi koji favorizuju velike partije, čineći da glasovi manjinskih stranaka ili nezavisnih kandidata imaju mali utjecaj, ili utjecaj moćnih lobija koji oblikuju zakonodavstvo, umanjujući stvarnu moć građana da utječu na političke odluke. Stoga je važno proširiti pogled na koncept odgovornosti. Ona nije i ne smije biti samo institucionalni mehanizam, već normativno pitanje koje traži odgovore na pitanje koliko su građani stvarno sposobni utjecati na tok političkog života (Held, 2006: 62).

Višegodišnja ograničenja utjecaja građana i građanki na društveni i politički život Bosne i Hercegovine jasno su uočljiva kroz snažne etnonacionalne blokade. Zbog entitetski fragmentirane države i složene strukture političkih institucija, građani često nemaju stvarnu mogućnost participacije niti osjećaj da njihove odluke i inicijative mogu utjecati na kreiranje politika i funkcionisanje države. Ovakav sistem, u kojem interesi etničkih grupa dominiraju nad općim dobrom, dodatno podriiva povjerenje u demokratske procese i osnažuje osjećaj političke nemoći među građanima. Povremeni protesti i demonstracije ukazivali su na zahtjeve za političkom odgovornošću u korist funkcionisanja države BiH. Uzmimo, naprimjer, proteste iz 2013. godine, kada su nezadovoljni građani tražili da parlamentarci donesu Zakon o JMB, jer je zbog njegovog neusvajanja u parlamentu onemogućeno liječenje novorođene djece koja nisu mogla biti zbrinuta bez JMB. Ovakvi, i niz drugih primjera, ukazuju koliko je vertikalna odgovornost u Bosni i Hercegovini oslabljena, a horizontalna nikada nije do kraja razvijena. **Rezultat je dvojak: građani i mladi ostaju izvan politike** (Šačić, 2006), dok političke elite zarobljavaju institucije koje su jedini garant zaštite ljudskih prava i sloboda u BiH.

4.2. (Ne)odgovornost u okvirima prava

Pravna odgovornost fokusira se na kontrolu zloupotrebe vlasti, smanjenje korupcije i lošeg upravljanja javnim resursima. Efikasnost ovog oblika odgovornosti ovisi o pravnom sistemu i nezavisnosti sudstva. Globalizacija je proširila primjenu odgovornosti i na privatni i nevladin sektor, gdje organizacije civilnog društva i međunarodne institucije postaju akteri accountability mehanizama, ali i sami predmet odgovornosti (Bovens, 2007: 450). Prekomjerna regulacija može obeshrabrili odgovorno individualno i kolektivno ponašanje, što potvrđuje primjer iz Bosne i Hercegovine iz 2023. godine, kada je Skupština Republike Srpske usvojila Zakon o kriminalizaciji klevete, koji je u praksi proizveo efekt zastrašivanja – ne samo novinara, aktivista i građana, nego cjelokupne javnosti koja može biti krivično procesuirana za klevetu čak i kada iznosi „istinu“. Time se stvorila klima autocenzure, ali i zakonskog ograničavanja djelovanja medija koji svoj poziv vežu za demokratski „nadzor vlasti“.

Slaba nezavisnost pravosuđa i pritisci na sudije također negativno utječu na osnaživanje pravne odgovornosti. Izvještaji nevladinih organizacija ukazuju da sudstvo u BiH pati od političkog utjecaja, dok procesi suđenja za korupciju često traju godinama (OSCE Mission to Bosnia and Herzegovina, 2024). U Izvještaju Evropske komisije iz 2024. godine ističe se da se samo rijetki korupcijski slučajevi visokog nivoa procesuiraju, što stvara percepciju ne samo kod mladih, nego i kod cjelokupne javnosti, da **pravna država vrijedi samo za „male igrače“, dok su mnogi moćnici iznad zakona**. Erozija motivacije za pravedno i pravično bosanskohercegovačko društvo dovela je do toga da se mladi povuku u jednu usko moralnu i subjektivnu dimenziju odgovornosti, izražavajući svoje stavove uglavnom unutar kruga prijatelja i porodice.

4.3. Paradoks odgovornosti: javne institucije i društvena realnost

Razumijevanje odgovornosti zahtijeva razgraničenje njezine institucionalne i društvene dimenzije. Institucionalna odgovornost usmjerena je na formalne procedure, zakone i interne mehanizme sankcioniranja nosioca političke i institucionalne moći. Glavni akteri su državne institucije, organi vlasti i nezavisna nadzorna tijela, koja svojim djelovanjem trebaju osigurati transparentnost, kontrolu i odgovornost u donošenju odluka. Kada razmatramo institucionalnu odgovornost, važno je razumjeti da sama pravila i procedure nisu dovoljni; njihova efikasnost zavisi od njihove implementacije i društvenih očekivanja. Kako ističu March i Olsen: „Institucije pružaju pravila igre koja definišu za što su akteri odgovorni, ali pravila imaju smisla samo ako su ukorijenjena u praksi i društvenim očekivanjima“ (1995: 31).

Institucionalna odgovornost je, u suštini, odgovornost „od vrha prema dolje” (*top-down accountability*), fokusirana na poštivanje pravila i procedura te sankcioniranje zloupotreba moći. Društvena odgovornost pomjera fokus sa utjecaja institucija na zajednicu i društvo u cjelini, a akteri ove dimenzije uključuju građane, mlade, medije, nevladine organizacije, stručnu javnost, ali i porodicu. Riječ je o odgovornosti koja ide „odozdo prema gore” (*downward accountability*).

Društvena odgovornost ne proizlazi samo iz formalnih institucija društva, već se kontinuirano gradi kroz interakciju unutar zajednice i svakodnevne prakse. U ovom procesu porodica ima ključnu ulogu: svojim primjerom, odgojem i prenošenjem vrijednosti mladima usađuje osjećaj moralne i društvene odgovornosti. Prema mišljenju Bergera i Luckmanna: „Društvena stvarnost je produkt kontinuirane interakcije; moralne norme i osjećaj odgovornosti prenose se i održavaju kroz svakodnevne prakse zajednice“ (1966: 44).

Dakle, u praksi se institucionalna i društvena odgovornost nadopunjuju. Dok formalni mehanizmi osiguravaju poštivanje pravila i procedura, društveni akteri, posebno porodica, jačaju moralnu i edukativnu dimenziju odgovornosti.

4.4. Dvije generacije društvenih i političkih „kriza” i decenijskih izazova

Odgovornost mladih u savremenom društvu izražava se u njihovoj spremnosti da prepoznaju zajedničke probleme i aktivno učestvuju u njihovom rješavanju. U normativno idealno-demokratskom društvu, mladi bi trebali biti nosioci inicijativa usmjerenih na zaštitu zajednice, građana i njihovih prava, na poboljšanje materijalnih i obrazovnih uvjeta te na pravedniju raspodjelu ekonomskih i socijalnih prava i moći. Takva očekivanja uče mlade da demokratija nije samo glasanje na izborima, već svakodnevna praksa odgovornosti, solidarnosti i zajedničkog djelovanja u svim dijelovima društva i države. Od generacija koje su rasle uz tehnološki napredak (generacije Y i Z) očekivalo se snažnije postizanje društvenih promjena, jer su raspolagale bržim i pristupačnijim komunikacijskim alatima. Međutim, s obzirom na to da su odgojene i zatečene uglavnom u društvenim i političkim krizama, nove generacije nisu ispunile očekivanja pojedinih analitičara, ali ni svojih roditelja. Stoga nije iznenađujuće što se ove generacije percipiraju kao društvena skupina koja, suočena s krizama i ograničenim mogućnostima, često ostaje pasivna i nesigurna u svoj utjecaj na društvene i državne promjene.

Ova studija fokusira se na stavove i mišljenja generacija Y i Z u Bosni i Hercegovini. Istražujući njihov položaj i perspektive unutar brzo mijenjajuće bosanskohercegovačke realnosti, studija nastoji pružiti komparativnu analizu stavova i mišljenja u vremenskom periodu od deset godina

(2014–2024). Oslanjajući se na teorije strukturnog pristupa, rad doprinosi razumijevanju uzroka percipirane pasivnosti mladih u BiH. Analiza se temelji na empirijskim istraživanjima dviju studija koje su Fondacija Friedrich Ebert (FES) i Univerzitet u Sarajevu - Fakultet političkih nauka (FPN) sprovedi 2014. i 2024. godine, a koja su ispitala položaj, stavove i mišljenja mladih. Ispitanici iz 2014. godine označeni su kao predstavnici generacije Y, a ispitanici iz 2024. godine kao predstavnici generacije Z. Strukturne teorije društva predstavljaju ključni okvir za analizu načina na koji institucije, norme i ekonomski sistemi oblikuju ponašanje pojedinaca i grupa (Durkheim, 1895; Parsons, 1951; Bourdieu, 1984), pa tako i mladih. Ove teorije naglašavaju da pojedinac djeluje unutar okvira društvenih struktura, koje istovremeno pružaju mogućnosti i postavljaju ograničenja. Iz ove teorijske perspektive, odgovornost mladih može se razumjeti kroz dvije komplementarne, ali metodološki različite perspektive – društvenu i psihološku.

Društvena perspektiva naglašava strukturne i institucionalne uvjete koji oblikuju mogućnosti i obrasce učešća mladih u društvenom i političkom životu. U središtu interesa nalaze se političke institucije, javne politike od obrazovanja do zdravstva, te druge norme i dostupni kanali djelovanja, ali i širi društveno-politički kontekst – uključujući karakteristike zajednice, političku socijalizaciju, političku kulturu, izbornu zakonodavstvo, politike stranaka i izloženost medijima. Ovaj pristup pokazuje da odgovornost mladih nije isključivo individualni izbor, već je uvjetovana strukturnim ograničenjima i mogućnostima koje pružaju društvene institucije. Bourdieu naglašava da se ponašanje i angažman mladih u javnom prostoru razvijaju unutar institucionalnih okvira, te da pristup resursima i informacijama direktno utječe na sposobnost preuzimanja odgovornosti.

S druge strane, psihološki pristup fokusira se na unutrašnje dimenzije odgovornosti, uključujući motive, vrijednosti, identitet, osjećaj kompetentnosti i percepciju smislenosti društvenog i političkog angažmana. Ovaj analitički okvir prepoznaje značaj dispozicijskih, kognitivnih i motivacijskih procesa koji oblikuju individualni izbor djelovanja, uključujući sklonost preuzimanju inicijative ili povlačenju iz društvenih i političkih aktivnosti.

Neodgovornost mladih također se može razumjeti kroz istu dvodimenzionalnu prizmu. Strukturno, neodgovorno ponašanje često je rezultat institucionalnih prepreka, nedostatka kanala za participaciju ili ograničenog pristupa resursima, što obeshrabruje aktivno djelovanje. Mladi koji žele prijaviti neodgovorno ili nedolično ponašanje, čak i u svojim školama, često se suočavaju s otežanim procedurama, nejasnim formularima i birokratskim zamkama. Takve prepreke stvaraju osjećaj nemoći i frustracije, zbog čega se pasivnost i izbjegavanje odgovornosti dodatno učvršćuju, a prostor u kojem bi odgovornost mogla postojati ostaje praktično nepopunjen.

Psihološki, neodgovornost se povezuje s osjećajem nesigurnosti, niskim samopouzdanjem ili percepcijom besmislenosti angažmana, što dovodi do pasivnosti i socijalne apstinencije (Bourdieu, 1984). U malim sredinama, gdje svi poznaju sve, mladi se često osjećaju previše izloženo i nesigurno da bi javno izražavali mišljenje ili reagirali na neodgovorno ponašanje, čak i kada ono dolazi od autoriteta, poput nastavnika, profesora ili direktora škola. Strah od društvene osude ili narušavanja ličnih odnosa dodatno pojačava pasivnost, zbog čega i lokalne inicijative ostaju neiskorištene, dok osjećaj društvene odgovornosti ostaje slabo razvijen. Društvena perspektiva objašnjava spoljašnje uvjete participacije, a psihološka nastoji razumjeti unutrašnje pokretače i barijere. Sintetizirajući ove dvije dimenzije, cilj je dobiti dublji uvid u obrasce (ne)odgovornosti mladih i u faktore koji određuju njihovu aktivnost ili pasivnost u društvenom i političkom životu BiH.

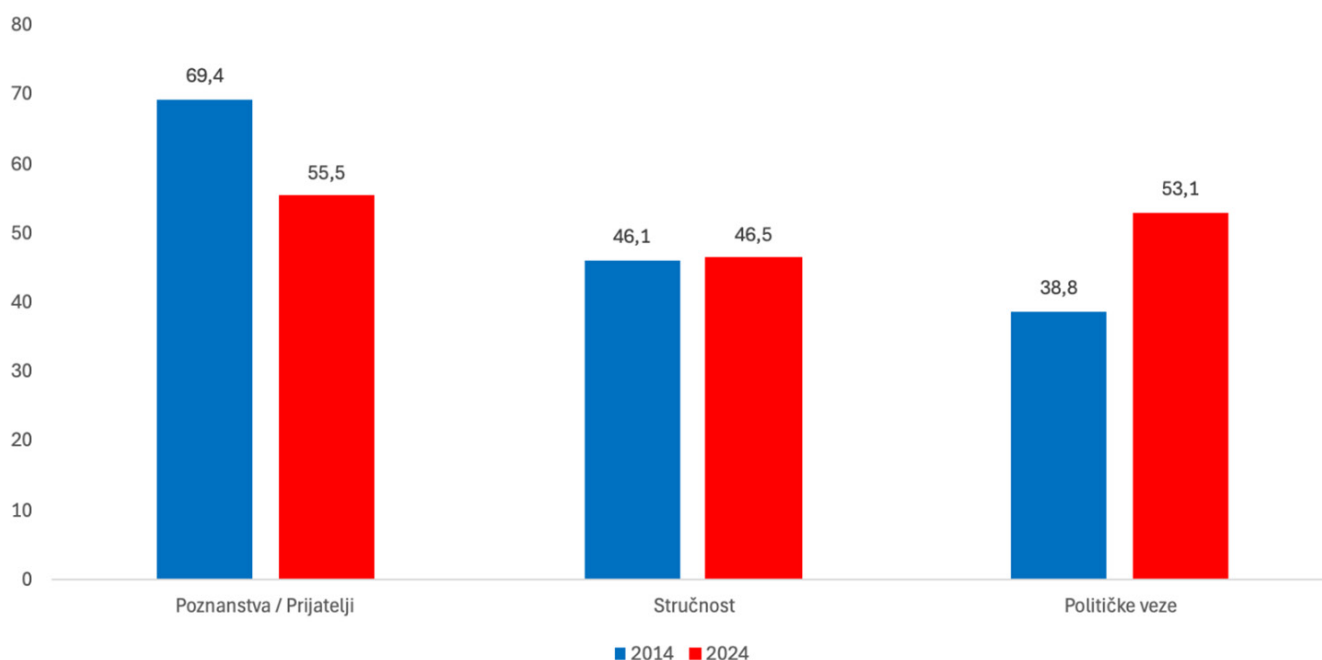
V. Proizvodnja kulture neodgovornosti

Generacija Y suočavala se s izrazito nepovoljnim socio-ekonomskim uvjetima. Stopa nezaposlenosti mladih u 2014. godini iznosila je 58%, dok je 20% domaćinstava živjelo na rubu siromaštva. Generacija Z nastavila je da se suočava sa istim problemom i nakon deset godina, a „pronalazak posla” bio je jedna od glavnih briga mladih. Nažalost, obje generacije ističu da pronalazak posla u BiH zavisi od struktura društva, od „poznanstva” i „veza sa ljudima koji su na vlasti”. Slika 4 pokazuje da je uvjerenje

kako se posao dobija političkim vezama poraslo za čak 14,3%. Ova praksa ima dalekosežne posljedice – ne samo za mlade, koji gube motivaciju za angažman zasnovan na političkim idejama, već i za same političke stranke, koje se transformiraju u preduzeća političkog sadržaja (Mujagić, 2024). Umjesto da regrutuju mlade prema idejama, viziji ili sposobnostima, stranke biraju one kojima mogu ponuditi lične pogodnosti, što dodatno perpetuira klijentelističke obrasce i slabi razvoj odgovorne političke kulture.

Važni faktori u pronalaženju posla (%)

Slika 4



Izvor: Žiga i drugi (2014); Osmić i drugi (2024)

Iz prizme strukturalnih teorija, visoka nezaposlenost i siromaštvo mladih ne smije se sagledavati kroz njihove individualne kapacitete, tj. „individualni deficit” (nedovoljna osposobljenost i nedostatak motivacije za rad), već kao proizvod političkih, ekonomskih i drugih struktura moći koje donose norme i svojim odlukama kreiraju društvene odnose, uključujući i dinamiku zapošljavanja u Bosni i Hercegovini (BiH). Institucionalne nejednakosti i sistemska ograničenja dodatno učvršćuju pasivnost mladih i oblikuju „kulturu neodgovornosti”, u kojoj nepotizam i percepcija stranaka kao preduzeća za zapošljavanje postaju normalnost. U ovom kontekstu, bilo bi pogrešno govoriti o „moralnosti” generacija Y i Z, posebno kada se ekonomsko-socijalni uvjeti povežu sa zastarjelim i ideološki

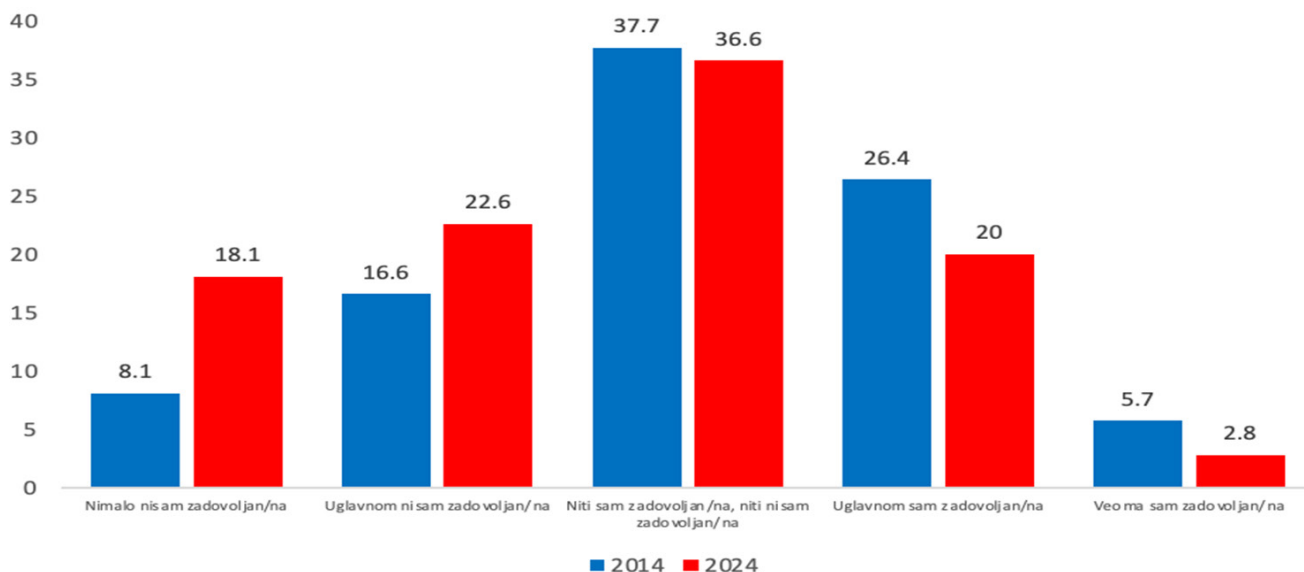
fragmentiranim obrazovnim sistemom u BiH. Umjesto da bude činilac prosperitetnog razvoja društva, istraživanje iz 2014. godine pokazalo je da je obrazovni sistem dodatno generirao krizu u BiH: „Ne samo da je uveliko anahron, nego je i ideološki do te razine kontaminiran da su u njega ugrađeni čak i elementi aparthejda („dvije škole pod istim krovom”), diskriminacije na etničkoj i vjerskoj osnovi, onemogućavanja školovanja na maternjem jeziku, pohađanja tzv. nacionalne grupe predmeta i sl.” (Žiga i drugi, 2014: 21). Nažalost, obrazovanje u BiH preopterećeno je formalizmom, nepotizmom i nedostatkom povezanosti s tržištem rada. Slika 5 jasno pokazuje pogoršanje percepcije kvalitete obrazovnog sistema u BiH između 2014. i 2024. godine, uz značajan porast nezadovoljstva: udio ispitanika

koji su nimalo zadovoljni udvostručio se, dok je kategorija „uglavnom nisam zadovoljan” porasla za šest procentnih poena. Ovaj trend ukazuje na frustraciju mladih prema obrazovnom sistemu, vjerovatno povezanu s dugogodišnjom stagnacijom reformi, neusklađenošću obrazovanja i tržišta rada te pogoršanjem ukupnih institucionalnih uslova u BiH. Istovremeno, zadovoljstvo kvalitetom obrazovanja osjetno je opalo: udio onih koji su „uglavnom zadovoljni” pao je za 6,4 %, dok je modalitet

„veoma zadovoljan” prepolovljen. Ovakvi odgovori pokazuju da je u protekloj deceniji došlo do suženja „pozitivnog koridora”, odnosno smanjenja broja mladih koji obrazovni sistem doživljavaju kao kvalitetan i funkcionalan. Na osnovu raspoloživih pokazatelja može se konstatirati da se obrazovanje u BiH sve više percipira kao izvor nezadovoljstva, što ima značajne posljedice za povjerenje mladih u institucije, njihovu motivaciju, profesionalne aspiracije i odluke o ostanku u domovini.

Zadovoljstvo kvalitetom obrazovanja u BiH (%)

Slika 5



Izvor: Žiga i drugi (2014); Osmić i drugi (2024)

Premda su postojali programi mnogih nevladinih organizacija koje se bave pitanjima i aktivizmom mladih, kao i relativno razvijeni programi stažiranja i pripravničkog rada, rezultati istraživanja pokazali su da „četiri petine mladih nikada nije sudjelovalo u navedenim aktivnostima, što znači da nikada nije pokušalo aktivno djelovati u procesu razvoja ličnog identiteta, osjećaja odgovornosti, pripadnosti i korisnosti” (Žiga i drugi, 2014: 70). Studija je također pokazala da generacija Y lako odustaje od obrazovanja te da su im prilike za zapošljavanje ograničene. Od ukupnog broja ispitanika, samo je 20,6 % bilo zaposleno, uglavnom u trgovini i ugostiteljstvu, a prema podacima Svjetske banke, u 2013. godini nezaposlenost mladih dosegla je čak 58 %, što je „četiri puta veća” nego u zemljama Evropske unije. Stoga nije iznenađujuće što je 2014. godina ušla u historiju kao period kada se nagomilano ekonomsko nezadovoljstvo pretvorilo u otvoreni bunt.



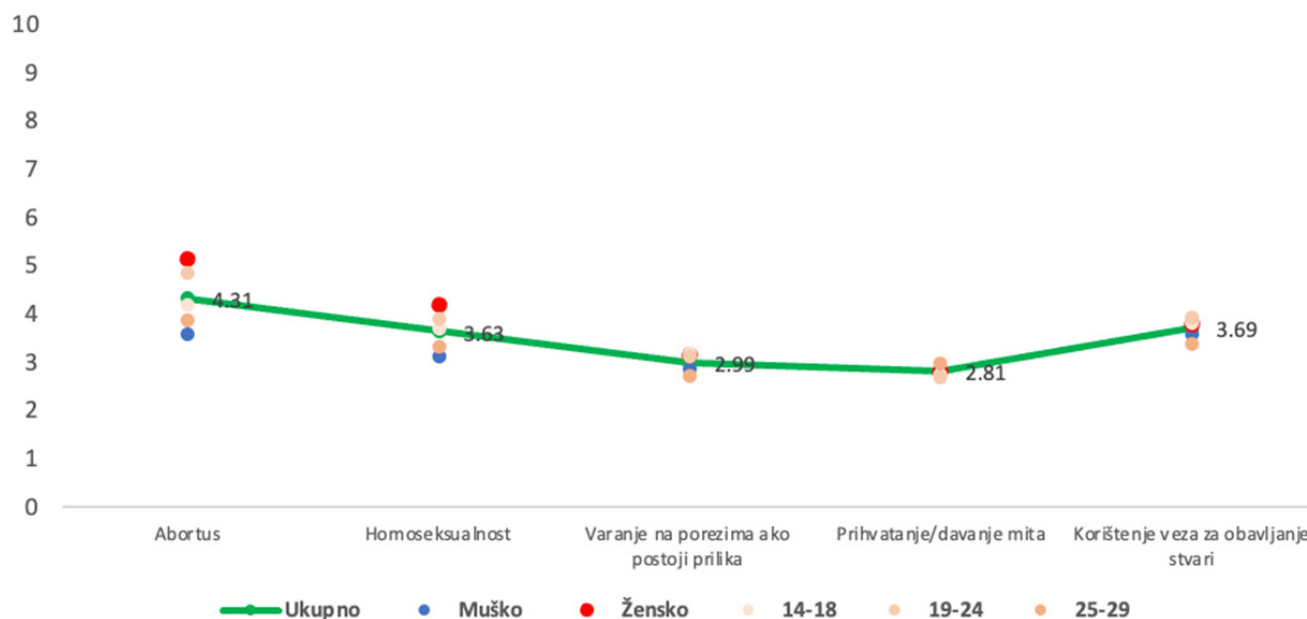
Slika 6 Živanović
(2014)

Naime, u februaru 2014. godine dogodili su se masovni protesti širom BiH u kojem su demonstranti stajali ispred svojih vlada s transparentima „Gladni smo na sva tri jezika”. Socijalni bijes se izlijevao na ulice, jer su se isprepleli osjećaji nepravde, uništenih fabrika, nepovjerenja u institucije i duboke socijalne nejednakosti. Ljudi su se prvi put nakon dugo godina masovno i javno suprotstavili političkom sistemu koji je bio duboko ukopan u etnonacionalne narative. Mladi su to osjećali — za njih su država i društvo bili zatvorena kuća.

U kontekstu historijskih iskustava ekonomske nesigurnosti, političke frustracije i nedostatka prilika koje su oblikovale generaciju Y u BiH, stavovi mladih prema društveno osjetljivim pitanjima: poput prihvatanja LGBTQIA+ populacije, prava na abortus i položaja manjinskih skupina, ne mogu se posmatrati izolirano od šireg ambijenta društvene zatvorenosti i institucionalne nepouzdanosti. Generacija koja je odrastala uz visoku nezaposlenost i ograničene mogućnosti participacije često razvija ambivalentne vrijednosne obrasce: s jedne strane, globalni mediji i digitalna kultura potiču tolerantnije stavove, dok s druge strane lokalni socijalni konteksti, obilježeni snažnim etnonacionalnim narativima i tradicionalističkim okruženjem, generiraju otpore prema različitosti. Stav mladih o pobačaju i prihvatanju homoseksualnosti pretežno je negativan. Čak 40,4 % ispitanika smatra da pobačaj zakonom treba zabraniti osim u medicinski opravdanim situacijama, dok 24,1 % na tome izričito i bezuvjetno insistira, što znači da gotovo dvije trećine mladih ima negativan stav o ovom

pitanju (Žiga i drugi, 2014: 215). Ovaj uvid otvara prostor za dodatnu analizu, posebno kada se uzmu u obzir stavovi generacije Z. U studiji iz 2024. godine navedeno je da 33,8 % mladih smatra da prava LGBTQIA+ populacije nisu adekvatno zaštićena, dok 37,7 % smatra da ova populacija ima previše prava. Rezultati ukazuju na značajan stepen netolerancije prema LGBTQIA+ zajednici u Bosni i Hercegovini. Naime, 57,9 % mladih u potpunosti se ne slaže s tvrdnjom da su istospolni roditelji jednaki roditeljima koji nisu istog spola, a 64,1 % mladih protivi se pravu istospolnih parova na vjenčanje (Osmić i drugi, 2024: 36). Čini se da se trendovi iz nekih konzervativnih država brzo prenose na prostor Bosne i Hercegovine, jer pronalaze plodno tlo u patrijarhalnim društvenim matricama, ali i kroz desničarske narative koji, putem kulturnih i tradicijskih obrazaca i restrikcija, konstruiraju strah od „drugog i drugačijeg”. Takve politike u ovom kontekstu nisu omogućavale preuzimanje odgovornosti za prava koja nisu bila u skladu s dominantnim ideološkim uvjerenjima. Iz perspektive Bourdieuove strukturalne teorije može se zaključiti da vrijednosti i normativne orijentacije mladih u BiH nisu nastale u vakuumu, već su oblikovane društvenim strukturama i institucionalnim okvirima, a njihova mišljenja i stavovi mogu se razumjeti i kao „adaptivna strategija” koja se javlja „unutar restriktivnih socijalnih, kulturnih i institucionalnih okvira” (Bourdieu, 1984).

Ponašanja koja se uvijek/nikada (ne) mogu opravdati u odnosu na spol i dob ispitanika



Izvor: Osmić i drugi (2024)

Slika 7 prikazuje prosječne vrijednosti na skali od 1 do 10, gdje niže vrijednosti označavaju stav „nikada ne mogu opravdati“, a više vrijednosti izražavaju veću spremnost na opravdavanje određenog ponašanja. Najstroži stavovi izraženi su prema homoseksualnosti i prihvatanju/davanju mita, što ukazuje na snažnu ukorijenjenost tradicionalnih normi i prilično nisku toleranciju prema manjinama u bosanskohercegovačkom društvu. Prosječna vrijednost za ponašanja koja se mogu/ne mogu opravdati kada je riječ o homoseksualnosti iznosi 3,63, što ukazuje da mladi u većini slučajeva smatraju da se ovo ponašanje „ne može opravdati“, pri čemu su djevojke tolerantnije (4,19) od muškaraca (3,11). S druge strane, abortus se prosječno ocjenjuje vrijednošću 4,31, što ga svrstava u kategoriju fenomena prema kojima ispitanici pokazuju više razumijevanja i moralne fleksibilnosti, posebno žene (5,13), što je u skladu s globalnim trendovima gdje žene izražavaju veću podršku reproduktivnim pravima. Dobne razlike su izrazite: najmlađa grupa (14–18) pokazuje najviši stepen opravdavanja abortusa, dok starija grupa (25–29) postaje znatno restriktivnija, vjerovatno kao rezultat ulaska u životnu fazu u kojoj dominiraju stabilniji porodični i tradicionalni obrasci.

Kada je riječ o varanju na porezima i korištenju veza, mladi pokazuju ambivalentnije stavove; ove pojave nisu potpuno neprihvatljive, ali ni moralno opravdane. Prosječna vrijednost varanja na porezima iznosi 2,99, što govori da se radi o ponašanju koje većina osuđuje, iako muškarci (2,85)

pokazuju nešto veću spremnost da ga opravdaju od žena (3,14). Slično tome, korištenje veza za obavljanje stvari dobija prosjek 3,69, što ga pozicionira kao ponašanje koje je društveno „prepoznato“ i djelimično normalizirano u kulturi obilježenoj klijentelizmom i slabim povjerenjem u institucije. Starije dobne grupe (19–24 i 25–29) pragmatičnije gledaju na ovaj fenomen, što može odražavati njihovu veću izloženost stvarnim preprekama u zapošljavanju i administrativnim procesima. Najniže prosječne vrijednosti bilježe se za primanje ili davanje mita (2,81), što pokazuje da je korupcija, iako široko rasprostranjena u društvu, moralno snažno osuđivana među mladima – posebno u najmlađoj grupi (2,74), dok blagi porast opravdavanja u grupi 25–29 (2,97) može ukazivati na pragmatičnije i realističnije razmišljanje u odnosu na sistemske prepreke.

Na osnovu prethodno analiziranih vrijednosnih orijentacija mladih, dobijeni podaci iz 2024. godine potvrđuju jasan trend da se odgovornost među generacijom Z oblikuje u složenom prostoru između tradicionalnih vrijednosti, institucionalnog nepovjerenja i individualnih strategija snalaženja. Strogo neprihvatanje davanja/prihvatanja mita i varanja s porezima, zajedno s umjereno negativnim stavovima prema korištenju veza za obavljanje stvari, ukazuje na postojanje jasnog moralnog okvira koji mladi povezuju s društvenom odgovornošću. Istovremeno, visoka restriktivnost prema homoseksualnosti i generacijske razlike u odnosu prema abortusu svjedoče o tome da odgovornost

nije samo racionalna, nego i duboko normativna kategorija, oblikovana kulturom, rodnim ulogama i društvenim okruženjem u kojem se mladi kreću. U kontekstu ranije opisanog osjećaja „zatvorene kuće“, nepovjerenja u institucije i nedostatka mogućnosti za aktivno djelovanje, ovi stavovi odražavaju proces u kojem mladi pokušavaju definirati vlastiti identitetski i moralni kompas: dok odbaču sistemsku korupciju kao simbol nefunkcionalne države, prema društvenim manjinama i reproduktivnim pravima zauzimaju pozicije koje osciliraju između tradicionalnih očekivanja i modernih vrijednosti, čime odgovornost postaje ogledalo šireg društvenog ambijenta u kojem se formiraju i djeluju.

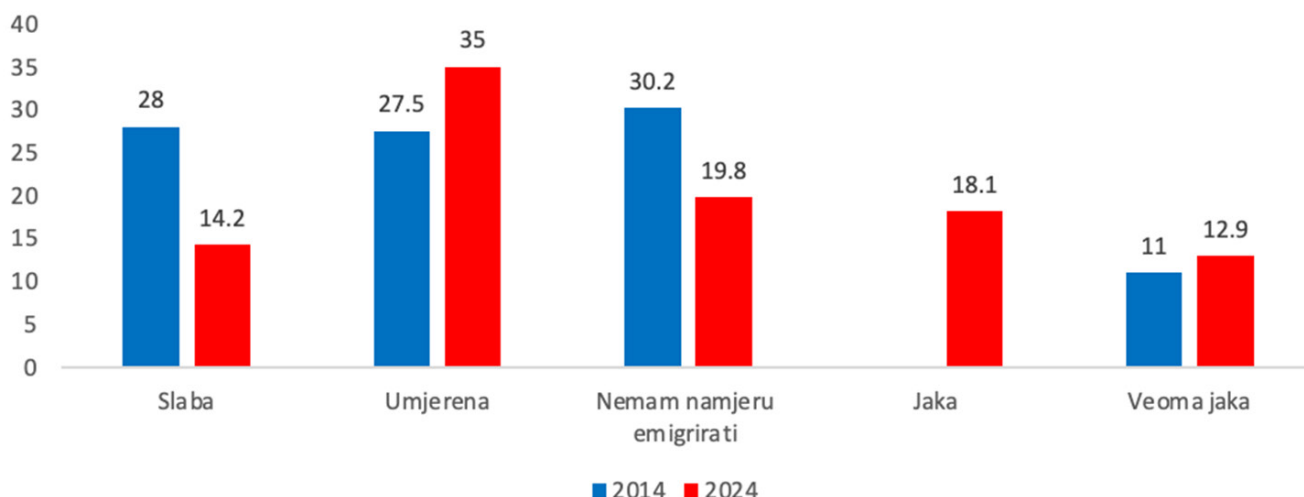
5.1. Društvena isključenost - kao uzrok odlaska mladih

Želja za odlaskom iz BiH može se objasniti i činjenicom da je 2014. godina – godina u kojoj je proces evropskih integracija stagnirao. Zastoj u vezi sa implementacijom presude Sejdīć-Finci bio je simbol toga da Bosna i Hercegovina ne uspijeva riješiti ni najosnovnije strukturne blokade, na što je upozoravao Izvještaj o napretku BiH iz te godine pred Evropskom komisijom. Prema rezultatima studije iz 2014. godine, skoro polovina ispitanika, tačnije 49,2%, željela je napustiti BiH zbog boljeg životnog standarda i

radnih prilika. „Kad je riječ o motivima pokretljivosti mladih, uključujući i odlazak iz zemlje, za 67,8% ispitanika je to poboljšanje životnog standarda, nakon toga je rangirana mogućnost zaposlenja, bijeg od nepovoljne situacije u zemlji itd. Najpoželjnije zemlje za odlazak su: Njemačka (41%), Austrija (11,1%), skandinavske zemlje (9,2%), Australija (5,9%), SAD (4,8%). Generalno govoreći, jedna trećina mladih je zainteresirana za unutarnju migraciju, a oko 50% za vanjsku, tj. odlazak u neku drugu zemlju” (Žiga i drugi, 2014: 147). Na sreću po bosanskohercegovačko društvo, generacija Z ne poduzima konkretne korake u vezi sa odlaskom iz zemlje. Međutim, uvjerenja o odlasku su i dalje snažna i njih dodatno jačaju stalne društvene i političke krize, koje nezadovoljstvo mladih usmjeravaju u osjećaj da je njihova budućnost negdje drugo. I u 2024. godini, mladi su razmišljali o odlasku iz zemlje. U studiji iz te godine, navodi se da „od ukupnog broja ispitanika, njih 31% ima veoma jaku ili jaku želju za odlaskom, a 35% umjerenu. Tek 19,8% ispitanika izričito kaže da nema namjeru emigrirati” (Osmić i drugi, 2024: 24). Slika 8 prikazuje oscilacije u želji za odlaskom iz BiH u periodu 2014–2024., prema intenzitetu želje. Slaba želja za odlaskom opala je s 28% (2014.) na 14,2% (2024.), Umjerena želja: povećala se s 27,5% (2014.) na 35% (2024.). Oni koji nemaju namjeru da migriraju je manje za 10,4%. Jaka i veoma jaka želja raste, ali ne značajno kako su predviđale statistike.

Želja za odlaskom

Slika 8



Izvor: Žiga i drugi (2014); Osmić i drugi (2024)

Želja za migracijama može se dovesti u vezu sa evropskim orijentacijama mladih, ali i sa podrškom članstvu BiH u EU. U 2014. godini ona je iznosila 55% i najčešće je u vezi sa očekivanjima boljih radnih prilika i standarda. Mladi su članstvo BiH u EU vidjeli „kao instrument rješavanja najvećih i najznačajnijih problema u BiH - nezaposlenosti i siromaštva“ (Žiga i drugi, 2014: 135-136). Inače, treba znati da je podrška mladih Bosne i Hercegovine prema članstvu u EU dugi niz godina izuzetno visoka i da se kretala čak i do 85% (2019). I Generacija Z je podržala članstvo BiH u EU u procentu od 64,6%, jer je u tom projektu uvidjela bolju priliku za budućnost. Međutim, procenat podrške ulasku BiH u EU u 2024. je smanjen u odnosu na 2019. godinu. Premda podršku članstvu treba još razumijevati kao primjer iznimne privrženosti mladih ovom evropskom projektu, važno je biti svjestan da je u odnosu na ranija istraživanja ta popularnost smanjena. Svaka četvrta mlada osoba (25,4%) se protivi pridruživanju, dok je njih 10,1% izrazilo neodlučnost u vezi sa ovim pitanjem. Ovaj trend smanjenja podrške euroatlantskim integracijama nije ograničen samo na Bosnu i Hercegovinu, već je dio mnogo opsežnijeg preispitivanja neoliberalnog utjecaja na evropske demokratske procese. Riječ je o krizi političkih autoriteta, porastu populističkih desnih orijentacija, predimenzioniranim političkim i ekonomskim odnosima, promjenama i krizama unutar same EU.

Kada se sagleda sve što je prethodno navedeno, odgovornost mladih u BiH je usko povezana i za karakter javnog diskursa. Ukoliko je prostor javnog mišljenja racionalan, inkluzivan i zasnovan na argumentima, mladi ljudi su željni svoje kapacitete jačati i ostvarivati u mjestima, državama u

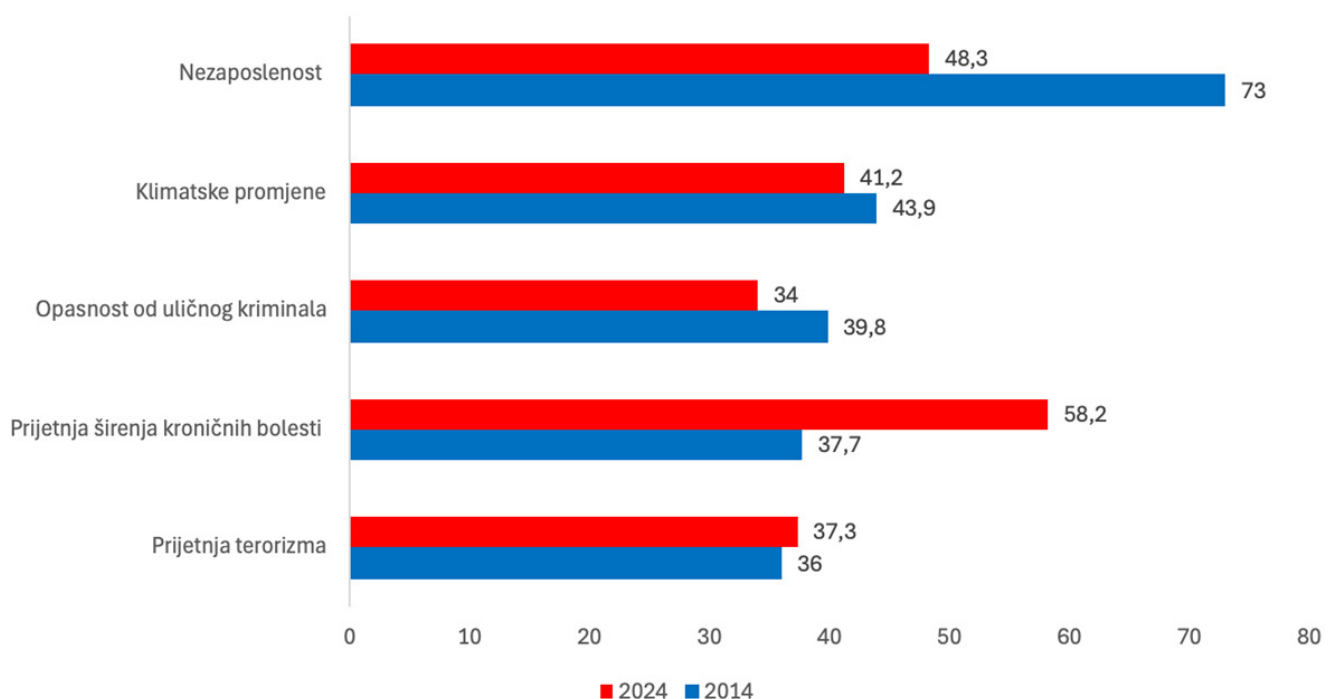
kojima imaju prostor za lični razvoj i javnu artikulaciju. I obratno, kada strukture proizvode narative nesigurnosti i straha, mladi će prije biti svjesno ili nesvjesno isključeni iz društva. Iz te isključenosti proizlazi i njihova apolitičnost i odlučnost da svoje kapacitete i znanja razvijaju izvan BiH, u državama EU. Diskursivnim isključivanjem mladih kroz društvene, političke i medijske politike, društvo i država umanjuju svoj socijalni kapital, što ostavlja dugoročne posljedice na državu i društvo.

5.2. Brige o kojima niko ne brine

Nakon ekonomske krize (koja je i dalje nosila svoje negativne posljedice na društvo), na globalnoj i nacionalnoj razini redale su se nove krize - poplave, potom migrantska, a odmah nakon nje i zdravstvena kriza (pandemija Korona virusa). Stoga, u generaciji Z primjećujemo zabrinutost zbog dolaska stranih migranata u Bosnu i Hercegovinu, dok je nešto značajnija briga za odlazak kvalificirane radne snage iz Bosne i Hercegovine. „Njih 73,2% smatra da će ovo biti jedan od najvećih problema u narednih deset godina“ (Osmić i drugi, 2024: 24). Prema rezultatima istraživanja, značajna većina mladih izrazila je ozbiljnu zabrinutost zbog lošeg zdravstvenog sistema (62,2%) i straha od ozbiljnog razbolijevanja (58,2%). Ovo, kako su naveli istraživači, ukazuje na percepciju zdravstvenog sistema kao neefikasnog i nepouzdanog, što je posljedica niskog kvaliteta zdravstvenih usluga, dugih čekanja na liječenje i nedostatka medicinskih resursa i kadrova.

Najveći strahovi i brige mladih (%)

Slika 9



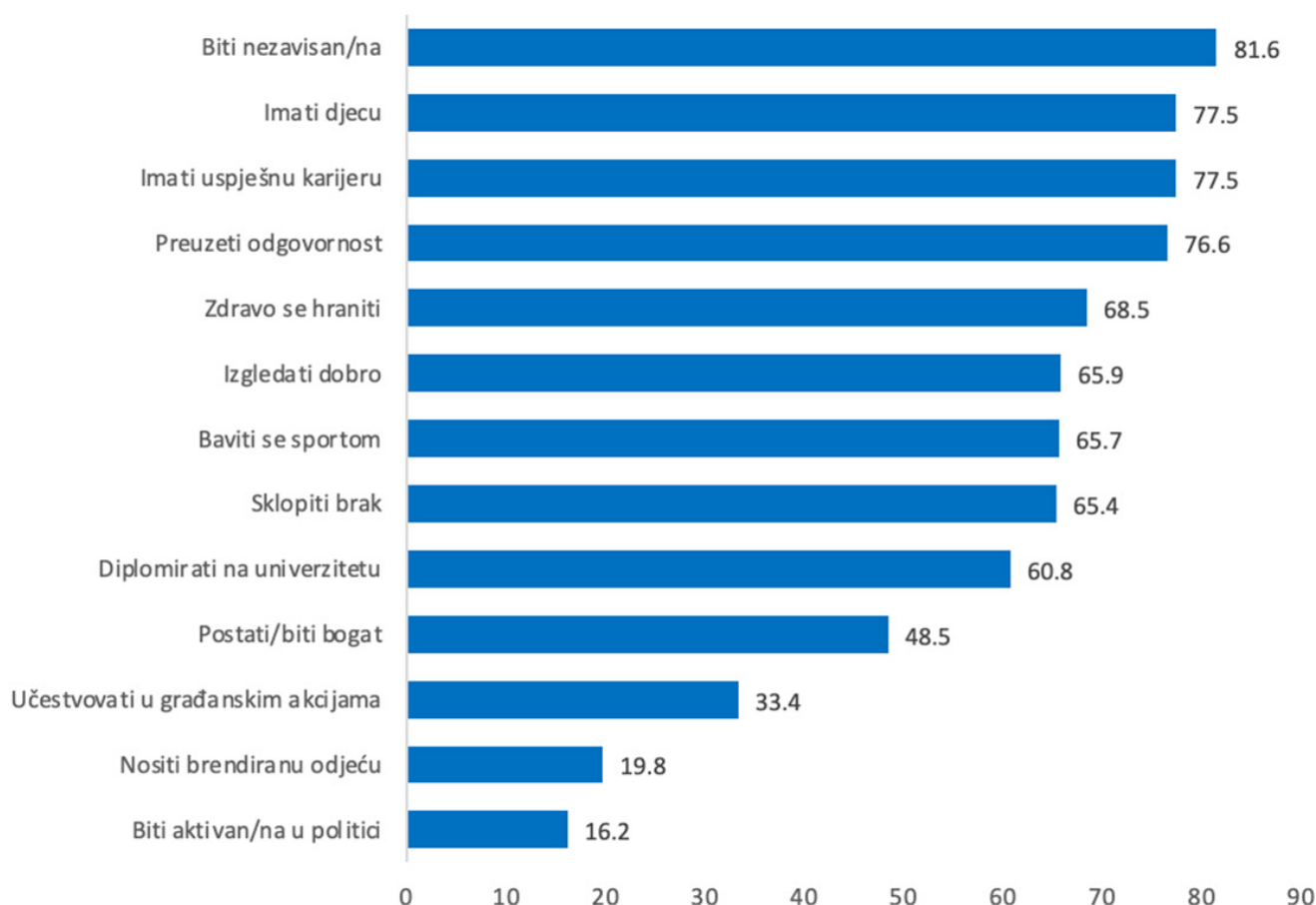
Izvor: Žiga i drugi (2014); Osmić i drugi (2024)

Tokom 2024. godine politički diskurs u Bosni i Hercegovini bio je gotovo svakodnevno ispunjen prizivanjem rata. Iako realna prijetnja oružanim sukobom nije postojala, stalno ponavljanje ovakvih narativa stvaralo je atmosferu straha i neizvjesnosti. Za mlade, ovakva retorika dodatno je suzila prostor za optimizam i dugoročno planiranje. Strah od rata iskazalo je više od polovine ispitanika (54,9%). Kao što se

vidi iz grafikona, ni ova generacija nije pošteđena straha od nezaposlenosti (48,3%), ali uvjerenje da neće imati pristojnu penziju (izraženo kod 46,7% mladih) ne pokazuje samo njihov strah nego i svjesnost koja proizlazi iz dugogodišnjeg iskustva posmatranja neodrživog penzionog sistema, političkih blokada i stalnih upozorenja stručnjaka da sadašnji model jedva izdržava i postojeće generacije.

Važnost navedenih aspekata/stvari za mlade (%)

Slika 10



Izvor: Osmić i drugi (2024)

Na tragu navedenog i vrijednosna struktura mladih prema Studiji o mladima iz 2024. godine otkriva duboku podjelu između ličnih/individualnih prioriteta i društveno-političke angažiranosti, koja se nalazi na dnu ljestvice. Najvažnije vrijednosti za mlade koncentrirane su oko individualne autonomije i sigurnosti: biti nezavisan (81,6%), imati uspješnu karijeru (77,5%), imati djecu (77,5%) i preuzeti odgovornost (76,6%). Ovaj skup značajnih ciljeva u životu signalizira da je generacija Z zapravo generacija koja teži stabilnosti, samodostatnosti i uređenom privatnom životu, što je sa teorijskog aspekta očekivan odgovor u društvu obilježenom ekonomskom nesigurnošću, slabim institucijama i ograničenim mogućnostima napredovanja. Visoko vrednovanje odgovornosti dodatno sugerira mogućnost da mladi posjeduju razvijen osjećaj lične odgovornosti i želje

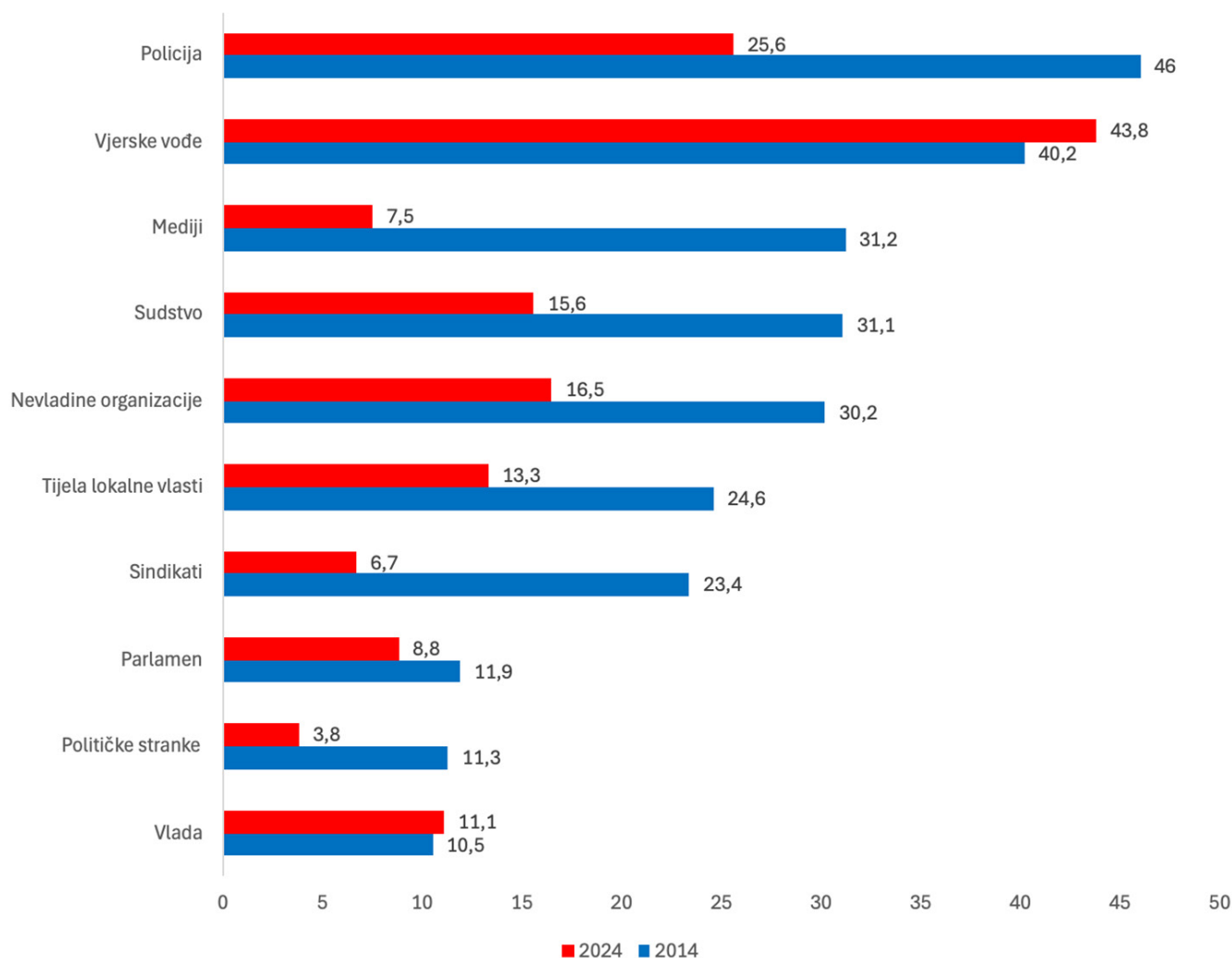
za samostvaranjem, čak i u ambijentu institucionalnih barijera. Važno je uočiti da se nešto niže, ali i dalje značajno, nalaze stavke poput zdravog života (68,5%), izgleda (65,9%), sporta (65,7%) i sklapanja braka (65,4%), što ukazuje na značaj kombinacije zdravlja, estetike i tradicionalnih porodičnih vrijednosti u identitetskom okviru mladih. S druge strane, diplomiranje na univerzitetu (60,8%) nalazi se tek u srednjem rangu, što može odražavati pad povjerenja u formalno obrazovanje kao percipirane garancije uspjeha i društvenog ugleda. Zanimljivo je da gotovo polovina ispitanika (48,5%) smatra važnim postati/bit bogat, što govori o umjerenom materijalizmu koji je prisutan, ali ne dominira vrijednosnim sistemom. Na dnu ljestvice nalaze se učešće u građanskim akcijama (33,4%), nošenje brendirane odjeće (19,8%) i politička aktivnost

(16,2%). Ovi rezultati potvrđuju trend povlačenja mladih iz političke sfere, što je u skladu sa ranijim pokazateljima o nepovjerenju u institucije i osjećaju da je „društvena kuća zatvorena”. Time prezentirani podaci zapravo ukazuju da imamo generaciju koja želi red, zdravlje i sigurnost u privatnoj sferi, ali ne vidi javni i politički prostor kao mjesto u kojem mogu ostvariti promjene i/ili napredak. Empirijski podaci, kako iz 2014. tako i 2024. godine, pokazuju da mladi u Bosni i Hercegovini visoko cijene lično dostojanstvo i toleranciju, što ukazuje na razvijenu samosvijest i važnost integriteta u oblikovanju njihovih životnih odluka (Ilišin, Bouillet, Gvozdanović i Potočnik, 2013: 96). Kad je riječ o slobodnom vremenu, načinu života i rizičnom ponašanju, generacija Y „svoje slobodno vrijeme uglavnom koristi za zabavu, slušanje muzike, gledanje filmova i sl., pri čemu dominira medijski posredovani načini njihovog angažmana, gdje je apsolutno u prvom planu internet, odnosno participiranje u tzv. društvenim mrežama (Facebook, Myspace, Google...), dok je u opadanju njihova zainteresiranost za televizijske sadržaje, čitanje knjiga i slično, što je ranije preferirano“ (Žiga i drugi, 2014).

5.3. Krize kao generator institucionalnog nepovjerenja, ali i društvene solidarnosti

Statistički podaci o povjerenju u institucije u 2014. i 2024. godini pokazuju da nepovjerenje prerasta u trajni obrazac ponašanja i stavova. Naime, generacija Y ima povjerenje spram političkih institucija predstavljanja u ovom procentu: Vijeće ministara BiH (10,5%), političke stranke (11,3%), Parlament BiH (11,9%), entitetski premijeri (15,2%), Tužilaštvo/Tužiteljstvo BiH (16,3%), Ured za reviziju BiH (17,2%), Centralna izborna komisija BiH (19,3%), sindikati (23,4%), OHR (24,5%), tijela lokalne vlasti (24,6%), nevladine organizacije (30,2%), sudstvo (31,1%) i mediji (31,2%). Samo dvije organizacije koje donekle uživaju povjerenje mladih, a djeluju izvan sfere politike, su vjerske vođe (40,2%) i posebno policija (46%). U atmosferi koja je bila obilježena socijalnim protestima, ekonomskom nesigurnošću i dubokim nepovjerenjem u postdejtonske strukture vlasti, jasno je da generacija Y institucije doživljava kao spore, neefikasne i udaljene od njihovih stvarnih problema (slučaj Bebolucije iz 2013. godine). Umjereno povjerenje u nevladine organizacije i medije ukazuje na traganje za alternativnim prostorima djelovanja, iako ni oni nisu percipirani kao dovoljno stabilni ili transformativni. To što najviše povjerenja uživaju policija i vjerske vođe, ukazuje na više stvari. Moguće da se mladi okreću akterima koji djeluju „na terenu“, nude osjećaj reda, pripadnosti i neposredne sigurnosti. Drugo, to može ukazivati na to koliko se društvo retradicionaliziralo i militariziralo. Nepovjerenje prema gotovo svim političkim institucijama, na svim nivoima, pa čak i međunarodnim političkim institucijama koje djeluju u BiH (OHR), demonstrirali su da su mladi duboko razočarani u klasične institucije političkog predstavljanja. Nepovezanost generacije Y s političkim institucijama također sugerira da ovo nije samo lokalni

fenomen, već odražava širi trend među mladima u pojedinim zemljama. Veća sklonost generacije Y da vjeruje NVO-ima nego političarima implicitno ukazuje da su organizacije civilnog društva otvorenije i pristupačnije mladima, te pokazuju veću efikasnost u društvenim promjenama. S obzirom na činjenicu da institucije BiH u ovom periodu nisu doživjele značajnije reforme, nepovjerenje je dobilo svoj kontinuitet. Generacija Z također „nema nimalo ili ima malo povjerenja“ prema sljedećim subjektima: političkim stran-kama (83%), parlamentu (72,7%), sindika-tu (71%) i vladi (70,4%), lokalnoj upravi (68,5%), domaćim medijima (66,6%), pravosuđu (59%) i organizacijama civilnog društva (52,3%). Mogli bismo se složiti sa zaključkom iz posljednje studije o stavovima mladih, prema kojoj su: „gotovo sve institucije koje teorija prepoznaje od-govornim za demokratizaciju društva izgubile odnos sa mladim ljudima“ (Osmić i drugi, 2024: 44). Nepovjerenje u institucije, ne samo u Bosni i Hercegovini, nego i u mnogim evropskim državama, ukazuje na to da institucije nisu spremne propitivati vlastite vrijednosti, rezultate i metode djelovanja. Istraživanja pokazuju da mnoge od njih ne uživaju povjerenje ni svojih službenika ni korisnika. Čak i oni koji oblikuju edukacijske politike često pokazuju sumnju prema svima koji nude nove perspektive (Govedić, 2009: 118), što dodatno jača osjećaj isključenosti mladih.



Izvor: Žiga i drugi (2014); Osmić i drugi (2024)

Međutim, da bismo dobili jasnije i dublje uvide u njihove stavove, potrebno je prizvati političko sjećanje na 2014. godinu — godinu poplava koje su razotkrile granice institucija i potencijal društvene solidarnosti. Katastrofalne poplave koje su pogodile Bosnu i Hercegovinu pokrenule su neočekivanu mobilizaciju građana, često snažniju i organizovaniju od institucionalnih reakcija. To je bilo jedno od rijetkih razdoblja u kojem je društvo, uprkos dubokim etničkim i političkim podjelama, pokazalo zapanjujuće jedinstvo i spremnost na međusobnu pomoć. Za mnoge mlade, to je bio prvi susret s političkom emocijom zajedništva izvan etničkih okvira — ali i sa razočarenjem koje je proizvela spora i nekoordinirana reakcija institucija. U isto vrijeme, dok su tradicionalni mediji djelovali polarizirano i pod političkim utjecajima, društvene mreže počele su se oblikovati kao prostor autentičnog izražavanja, omogućujući mladima da javno artikuliraju frustraciju, nepovjerenje, socijalni bunt i želju za promjenom. U takvom okruženju postalo je jasnije zašto mladi nemaju povjerenje u političke institucije, odnosno koliko je bosanskohercegovačkom

društvu potreban redizajn postojećih institucija ili formiranje novih koje mogu odgovoriti na potrebe i očekivanja mladih. Bosanskohercegovački mladi možda nisu mislioci u strogo filozofskom smislu, ali mogu biti i jesu, stvaralačka bića koja imaju „povjerenje prema nepoznatoj publici” (Govedić, 2009: 117). Upravo se takvo stvaralaštvo manifestovalo tokom poplava 2014. godine, kada su mladi kroz solidarnost, spontano organiziranje i pomoć zajednici pokazali koliko je moguće djelovati i stvarati promjene izvan formalnih institucija. Ovo iskustvo potvrđuje ideju Arendtove: čak i u **okruženju institucionalne nesigurnosti i nepovjerenja, ljudska sposobnost za zajedništvo i kreativno djelovanje može oblikovati stvarnu promjenu i izgraditi povjerenje među ljudima.**

Međutim, zdravstvena kriza iz 2019. godine, iznjedrila je jedan preokret, u kojem je povjerenje u društvene medije počelo da pada zbog dezinformacija o korona virusu. Na Slici 7 su prikazane te oscilacije (ne)povjerenja. Naime, jasno se uočava da je nepovjerenje u medije, policiju,

sudstvo čak i nevladine organizacije, povećano u odnosu na period iz 2014. godine. Jedino povjerenje koje je povećano jeste povjerenje u vjerske vođe. Bez sumnje da iznimno dinamičan i dramatičan društveno-politički kontekst nije uvijek izazov, već i prilike za mlade. Oposobljeni adekvatnim znanjima i socijalnim vještinama, mladi bi mogli postati **korektivni faktor društva** – oni koji nadgledaju, propituju i traže odgovornost od onih koji odlučuju. Najveća odgovornost mladih leži u **brizi za zajednicu i za one koji su slabiji**, jer društvo postaje istinski demokratsko tek onda kada se njegovi najmlađi članovi osjećaju pozvanima da ga oblikuju, a ne samo da ga kritiziraju.

5.4. Distanca od neprincipijelnih politika u BiH

Iako uključeni u globalne komunikacijske mreže te bolje informirani o političkim zbivanjima u državi, regionu i svijetu, mladi su pokazali mnogo manji interes za politiku, razgovor o politici i manji obim političkog djelovanja. Najveći dio informacija o političkim zbivanjima dobivaju preko TV-a i interneta, tako se preko 85% ispitanika koristi internetom ili TV-om kao primarnim izvorom informacija. Generaciju Y (u procentu između 47,8% i 54,4%) „ne zanimaju ili uopće ne zanimaju politička zbivanja, ovisno o razini o kojoj je riječ. Interes je pri tome najveći za bh. politiku, te za politiku EU, dok je manji za politiku na Balkanu i u svijetu” (Žiga i drugi, 2014: 116). Nepostojanje jasnog stava o problemima sa kojima se javne politike trebaju suočiti, istraživače je navelo da upozore da je društveno-politička apstinencija mladih „ponajprije oblik protesta i revolta spram političkog sistema koji ih u svakom trenutku marginalizira“ (Žiga i drugi, 2014: 124). Ako ovome dodamo i podatke iz 2024. godine i kvalitativnu analizu koja je sprovedena putem terenskog rada 2025. godine u osam bosanskohercegovačkih gradova (Jajce, Bugojno, Maglaj, Foča, Mrkonjić Grad, Bosanska Krupa, Livno i Srebrenik), dolazimo do zaključka da je njihova **suzdržanost od politike racionalan odgovor na rigidne, neinkluzivne i neefikasne institucije vlasti**. Štaviše, na politiku kao poziv mladi gledaju izrazito negativno (kroz lidere političkih stranaka, kroz pojmove kao što su korupcija, prevara, laž, zlo, mito, podjele ...) i zbog toga nastoje pokazati da ne žele biti dio lošeg imidža kojeg sami akteri politike, ali i drugi političko-medijski akteri stvaraju.

Negativan stav prema politici direktno oblikuje odnos mladih prema političkom angažmanu. Više od polovine ispitanih (62,3%) potpuno odbija uključivanje u političke aktivnosti i to se više može razumjeti kroz kategoriju antipolitike nego apolitike. Mladi se svjesno distanciraju – izbjegavaju medijske političke sadržaje, razgovore o politici, **a politiku vide kao neprivlačnu, toksičnu ili nemoralnu**. Ovaj rascjep pokazuje da politička odgovornost mladih nije samo formalna, ne svodi se na glasanje ili članstvo u strankama, već uključuje i složene emocionalne i perceptivne odnose prema političkom životu. Pasivnost ne

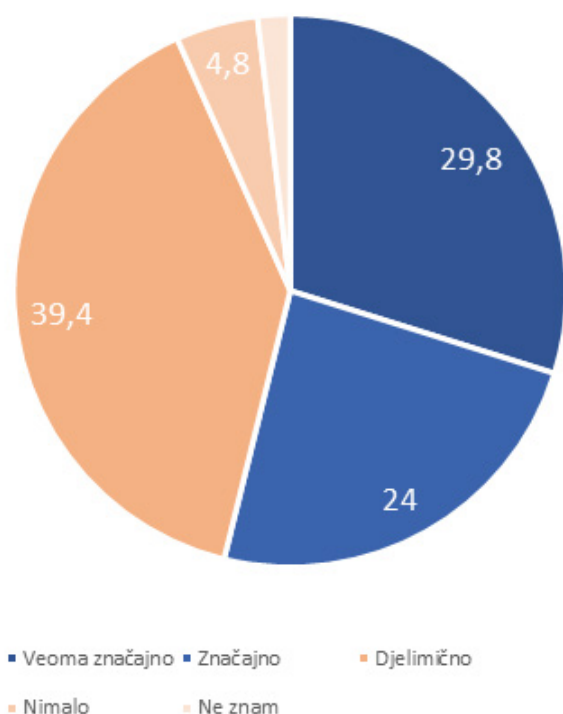
proizlazi samo iz nezainteresovanosti, već iz osjećaja nemoći ili uvjerenja da institucije ne podržavaju njihove potrebe, ciljeve i zaštitu. Kada im se uskraćuje pristup obrazovnim sadržajima koji razvijaju kritičko mišljenje i društvenu odgovornost, mladima se zapravo oduzima mogućnost da izgrade građansku svijest i da aktivno učestvuju u demokratskim procesima.

VI. Dobrobit mladih: mit ili realnost

Pitanje (ne)odgovornosti mladih danas poprima ne samo bosanskohercegovačku nego i evropsku dimenziju. U vremenu dubokih demografskih potresa, identitetskih preispitivanja i političke polarizacije u Evropi, Bosna i Hercegovina postaje ogledalo šireg evropskog problema: kako očuvati društvo koje je istovremeno pluralno, historijski slojevito i geopolitički izloženo. Bosna i Hercegovina se nalazi na raskršću između evropskog integracijskog puta i realnosti unutrašnje podijeljenosti, što otvara niz dilema – od demografskog praznjenja i odlaska mladih, preko krize institucionalne odgovornosti, do borbe za očuvanje multikulturnog i bosanskohercegovačkog identiteta. U tom kontekstu, posebno je važno razumjeti kako mladi procjenjuju vlastitu moć djelovanja i utjecaja na budućnost lokalne zajednice u kojoj žive.

Procjena moći djelovanja i utjecaja u lokalnoj zajednici (%)

Slika 12

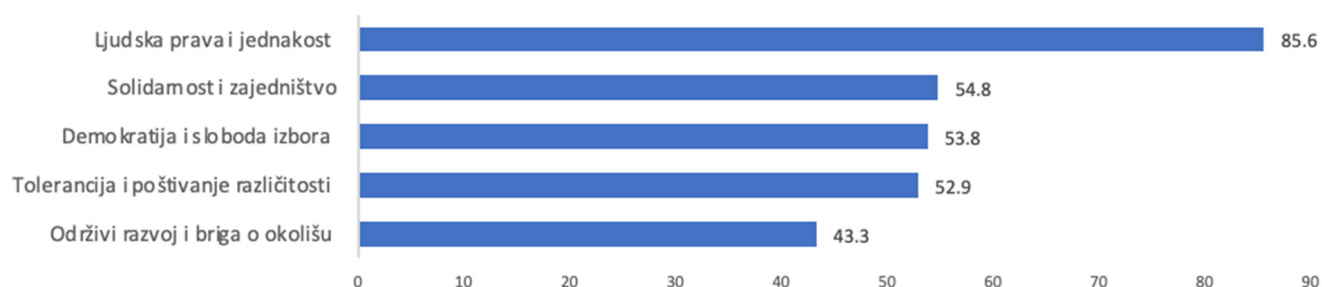


Podaci prikupljeni tokom radionica dodatno produbljuju ovu sliku: 39,4% mladih smatra da njihov glas može djelimično utjecati, dok 29,8% vjeruje da mogu veoma značajno doprinijeti razvoju lokalne zajednice. Kada se tome doda i 24% ispitanika koji svoj utjecaj procjenjuje kao značajan, dobija se slika da tri četvrtine mladih vidi prostor za sopstveni društveni aktivizam. Ovo je izuzetno važan nalaz u ambijentu u kojem dominantni javni diskurs često naglašava pasivnost i političku apatiju mladih.

Analogno navedenom može se razbiti stereotipna interpretacija o potpuno depolitiziranim mladim ljudima lišenim osjećaja kolektivne odgovornosti. Naprotiv, prema kvantitativnim, ali i kvalitativnim pokazateljima, kako iz Studije o mladima 2014. i 2024. godine tako i iz razgovora 2025. godine, mladi pokazuju svijest o mogućnosti promjene, ali i vrlo jasnu frustraciju zbog usporenih demokratskih procesa i nedovoljno inkluzivnih i neodgovornih institucija na svim nivoima vlasti.

Razmjena mišljenja unutar fokusiranih intervjua otvorila je prostor za dublje razumijevanje evropskih vrijednosti i njihove percepcije među mladima. Samo 8,7% ispitanika nije dovoljno upoznato sa idejom EU i evropskim vrijednostima. Ostali su manje-više informirani o važnosti demokratije, ljudskih prava, tolerancije i poštivanja različitosti u zemljama Evropske unije. Uvidi iz razgovora pokazuju da mladi visoko cijene principe koji oblikuju demokratsko i inkluzivno društvo. Konkretno, istaknuti su sljedeći prioriteti: demokratija i sloboda izbora (53,8%), ljudska prava i jednakost (85,6%), solidarnost i zajedništvo (54,8%), tolerancija i poštovanje različitosti (52,9%) te održivi razvoj i briga o okolišu (43,3%). Nalazi ukazuju na to da mladi pokazuju snažnu svijest o značaju ljudskih prava i jednakosti, što je refleksija njihovih iskustava i očekivanja od društva u kojem žive. Visoka vrijednost solidarnosti i zajedništva te tolerancije ilustrira da mladi prepoznaju važnost međusobnog uvažavanja i socijalne kohezije za izgradnju stabilnih zajednica. Također, interes za održivi razvoj i okoliš pokazuje da su mladi usmjereni na dugoročne, globalne izazove, što ukazuje na njihov ekološki i društveno odgovoran pristup. Sve ove vrijednosti nisu izolirane, već se međusobno prožimaju i oblikuju mlade kao kritički promišljene i participativne aktore društva, koji žele aktivno doprinositi oblikovanju okruženja u kojem žive.

moгуćnost вишеструког одговора



U razgovorima s mladima otvorile su se teme koje se odnose na političku motivaciju i faktore koji utječu na njihovu političku orijentaciju. Mladi se u potpunosti ne slažu s tvrdnjom da roditelji ili prijatelji utječu na njihov politički izbor. Ovaj stav odražava unutrašnju motivaciju za samostalno odlučivanje, kao i postojanje potrebe za stvarnim motivacionim poticajem za izlazak na izbore. S aspekta politologije, ovaj stav ukazuje na potencijal potpune nezavisnosti političkog izbora i mogućnost razvoja kritičke političke svijesti i autonomije u donošenju političkih odluka. Sa stanovišta psihologije, ovaj fenomen može se povezati s jačanjem samostalnog identiteta, unutrašnje motivacije i otpora prema agensima koji se javljaju u procesu političke socijalizacije, kao što su porodica i vršnjaci, koji su ranije imali veći utjecaj na političku orijentaciju mladih. Iako klasična literatura o političkoj socijalizaciji ističe porodicu, školu i vršnjake kao ključne agense (Easton & Dennis, 1969), u savremenom bosansko-hercegovačkom društvu vidljivo je da mediji, a posebno društvene mreže, preuzimaju dominantnu ulogu u oblikovanju političkih stavova i percepcije mladih o političkom svijetu. Mladi sve češće oblikuju svoja mišljenja kroz digitalne kanale, gdje viralne informacije, algoritamski odabrani sadržaji i mrežni utjecaj stvaraju fragmentirane i često polarizirane perspektive. Time se tradicionalni agensi socijalizacije, poput porodice i škole, djelimično marginaliziraju, dok društvene mreže postaju primarni medij interpretacije političkih događaja i normi participacije. Ovaj fenomen otvara dodatna pitanja o kvaliteti političkog obrazovanja i stvarnoj autonomiji mladih u demokratskom procesu, jer je percepcija političkog svijeta često oblikovana algoritamski i tržišno, a ne refleksijom i iskustvom. Mladi su također pokazali ambivalentan odnos prema političkim liderima, kampanjama i vrijednostima političkih stranaka. Njihov interes za politiku je prisutan, ali nije izražen kroz lojalnost ili snažnu motivaciju, što ukazuje na djelimično otuđenje od političkih struktura i nedostatak identifikacije s aktuelnim političkim opcijama, bilo da su one lijeve ili desne, nacionalne ili anacionalne.

Ono što je zanimljivo istaći jeste da mladi visoko rangiraju vrijednost vlastitog glasa te da izražavaju snažnu želju da doprinesu promjenama u bosanskohercegovačkom društvu. Visoka percepcija vrijednosti vlastitog glasa među mladima često se povezuje s karakteristikama mladosti i razvojnim

fazama ličnosti. Učesnici fokus grupa, u prosjeku starosti od 15 do 21 godine, nalaze se u životnoj fazi u kojoj se intenzivno razvijaju identitet, samostalnost i osjećaj kompetentnosti. U toj fazi postoji tendencija da se vlastiti doprinos, mišljenje i djelovanje doživljavaju značajnijim, uključujući i političko djelovanje. To stvara unutrašnju motivaciju da se glas „računa“, jer mladi aktivno traže načine da ostave trag i oblikuju vlastitu okolinu. S druge strane, visoka percepcija vrijednosti glasa može biti i sociokulturno uvjetovana. Mladi često stiču znanja o važnosti demokratije kroz formalno obrazovanje, škole i radionice civilnog društva, čiji je rad u Bosni i Hercegovini značajan, posebno na terenu. Kroz takve oblike edukacije, glasanje se često predstavlja kao ključ demokratskog procesa, te se u kombinaciji s idealizmom tipičnim za ovu životnu fazu oblikuje snažna percepcija važnosti glasa mladih. Međutim, istraživanja koja se bave ranom političkom socijalizacijom mladih ukazuju na promjenljivost ovih percepcija, jer one često nisu utemeljene na iskustvenom doživljaju. U mnogim slučajevima, mladi tek započinju proces političke socijalizacije, pa njihov optimizam i povjerenje u efikasnost glasanja mogu biti proizvod idealiziranog shvatanja demokratije, a ne refleksija stvarnih mehanizama moći i utjecaja. Uvidi iz fokus grupa djelimično su potvrdili nalaze vezane za generaciju Y. Studija iz 2014. godine pokazuje da su „razgovori o politici, bilo sa roditeljima ili sa prijateljima, veoma rijetki. Najveći broj mladih, gotovo polovina, uopće ne razgovara o političkim događanjima sa bliskim ljudima, dok je najmanje onih koji to čine svakodnevno“ (Žiga i drugi, 2014: 117).

Mladi, iako svjesni važnosti vlastitog glasa i težnje ka političkoj efikasnosti, svakodnevno se susreću s ograničenjima političke kulture u Bosni i Hercegovini, koja je duboko obilježena personalizacijom politike, etnonacionalnom polarizacijom i niskim povjerenjem u institucije (Osmić i drugi, 2024). Slaba povezanost s ideologijom stranaka, percepcija neatraktivnih kampanja i marginalizacija lidera kao motivatora ukazuju na to da mladi pragmatično biraju pojedince unutar stranaka, tražeći konkretne mogućnosti utjecaja i prepoznajući pojedince više nego institucije. U studiji iz 2024. godine, „56% ispitanih smatra da stranke nemaju ‘cool kampanju’ niti prisutnost na društvenim mrežama koja ih motiviše, 39% tvrdi da stranke ne

nude jednostavna i brza rješenja za probleme, a 35,7% ne rezonira s ideologijom stranke niti ih ona motiviše da izađu na izbore. Predsjednik stranke također nije faktor motivacije, jer 53,3% mladih navodi da on ne utječe na njihovu odluku. Mladi percipiraju stranke kao slične (32,4%), ali glasaju za pojedince unutar tih stranaka” (Osmić i drugi, 2024: 46).

Ovi rezultati, potvrđeni kroz istraživanje u fokus grupama, mogu se protumačiti u okviru fenomena proširenog antistranarstva u Bosni i Hercegovini. Naime, tradicionalno povjerenje u političke stranke narušeno je nizom faktora u BiH, od brojnosti političkih stranaka, loše retorike, zastupanja partikularnih interesa, loše komunikacije s biračkim tijelom, itd. Antistranacko raspoloženje, prema Bergeru i Luckmannu (1966) i kasnijim istraživanjima političkog ponašanja, proizlazi iz percepcije da stranke ne predstavljaju stvarne interese građana. Apekti antistranarstva u BiH djelimično su manifestirani kroz preferenciju mladih da glasaju za pojedince unutar stranaka, dok sama stranka ostaje sekundarna. Ovakav fenomen ukazuje na krizu stranackog legitimiteta, pri čemu će mladi kao birači u budućnosti birati personalizirane predstavnike stranaka.

Kroz fokus grupe, istraživanje je dobilo dubinu koja nadilazi puko opisivanje trendova. Ključne poruke sudionika fokus grupa ukazuju na složene i nijansirane stavove prema demokratskom sistemu i ulogama političke vlasti. Na prvi pogled, primjećuje se opći konsenzus da je demokratija generalno dobar oblik vladavine, iako značajan broj mladih zauzima neutralan stav, što implicira da cijene demokratske principe, ali istovremeno preispituju njihovu efikasnost u konkretnim okolnostima. Stavovi prema alternativnim oblicima vlasti pokazuju određenu otvorenost prema autoritarnijim modelima. Neutralan stav prema tvrdnjama da je „diktatura u određenim okolnostima bolja” ili da je „potreban jak lider bez ograničenja parla-

menta ili izbora”, može ukazivati na dva procesa. S jedne strane, riječ je o pragmatičnom očekivanju mladih da političko vođstvo mora biti efikasno, posebno u uslovima percipirane institucionalne blokade ili krize (Almond & Verba, 1963). S druge strane, ovi stavovi se mogu čitati kroz već pomenutu, teoriju personalizacije politike koja u kontekstu slabih stranaka i neatraktivnih ideologija (što su pokazali i kvantitativni nalazi) vodi ka traženju rješenja u pojedincima umjesto u institucijama. U političkim sistemima poput bosanskohercegovačkog, obilježenim niskim povjerenjem u stranke i percepcijom njihove neefikasnosti, personalizacija djeluje kao oblik „kratkog spoja” institucionalnog nepovjerenja: mladi prihvataju ideju snažnog lidera, jer od njega očekuju jasnoću, brzinu i odgovornost koju ne vide na nivou institucija ili stranačkih struktura. Time se neutralan stav prema ograničenju građanskih sloboda radi ekonomskog ili sigurnosnog cilja može jednako tumačiti - kao rezultat političke kulture koja pokušava balansirati između ličnih prava i potrebe za stabilnošću, ali i kao tendencija u kojoj pojedinac-vođa prerasta u centralnu figuru političkog povjerenja.

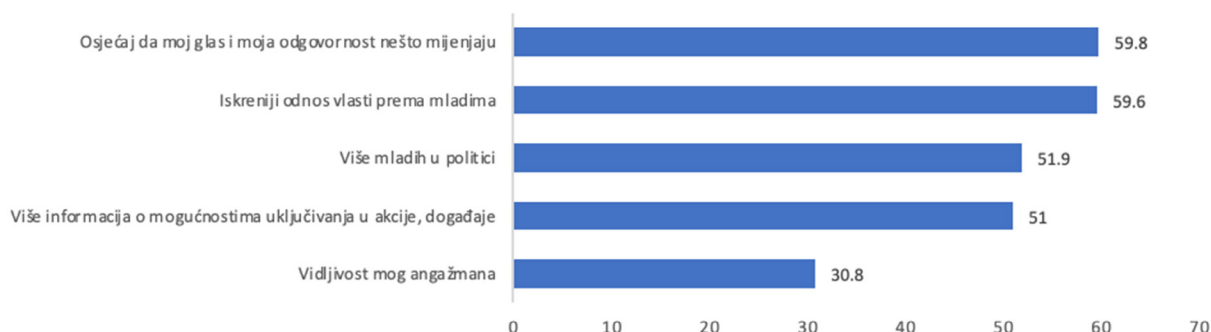
Nalazi proizašli iz diskusija u fokus grupama ukazuju na podijeljen i kritički odnos mladih prema predstavnicima svojih vršnjaka u lokalnim sredinama. Istraživanje je nastojalo ispitati postojanje međugeneracijske bliskosti i povjerenja, s obzirom na to da su perspektive sudionika fokus grupa bile pretežno negativno usmjerene – njihovim rječnikom, prema „starima ili penzionerima” koji donose odluke i upravljaju lokalnim procesima. Statistički podaci potvrđuju ovu perceptivnu distancu: 40,4 % mladih smatra da predstavnici dovoljno prepoznaju njihove potrebe i probleme, dok 39,4 % uopće nije upoznato s njihovim radom.

Mladi koji su sudjelovali u razgovorima otvorili su perspektive koje dopunjuju sliku o generacijskim faktorima motivacije u preuzimanju odgovornost u lokalnoj zajednici.

Motivacija za preuzimanje odgovornosti za opće dobro (N=104; %)

moćnost višestrukog odgovora

Slika 14



Ispitujući kako „doći do mladih i njihove motiviranosti“, mladima je ponuđena mogućnost da se identificiraju sa nekim od sljedećih tvrdnji: Više informacija, iskreniji odnos vlasti prema mladima, više mladih u politici, vidljivost njihovog angažmana te jačanja osjećaja vrijednosti

njihovog glasa. Mladi ističu da bi njihova motivacija za preuzimanje odgovornosti za opće dobro značajno porasla kada bi osjetili iskreniji odnos vlasti prema njima (59,6%), što naglašava koliko povjerenje i transparentnost imaju ključnu ulogu u njihovom angažmanu. Mnogi smatraju da

bi veće uključivanje mladih u politiku povećalo njihovu inicijativu (51,9%), jer vide participaciju vršnjaka kao inspiraciju i model djelovanja. Također, traže bolju informiranost o mogućnostima uključivanja u akcije i događaje (51%), kao i vidljivost vlastitog angažmana (30,8%) što pokazuje da žele konkretne i prepoznatljive načine djelovanja. Rad u fokus grupama pružio je prostor da se priče mladih ljudi pretvore u vrijedne uvide, otkrivajući slojeve koji se često ne vide u kvantitativnim podacima. Mladi su dobili priliku da formulišu poruku političarima i političarkama o tome kako bi mladi trebali učestvovati i preuzeti odgovornost. Istakli su da uloga političara u društvu zahtijeva iskrenost, poštivanje zakona i profesionalno ponašanje, bez prostora za korupciju ili sebičnost. Naglasili su važnost edukacije, otvorenosti i uključivanja mladih u procese odlučivanja, umjesto skrivanja informacija ili donošenja odluka iza zatvorenih vrata. Preporučuju da političko djelovanje bude u korist svih, uključujući manjine, prirodu i zajednicu u cjelini (posebno mladi iz Bosanke Krpe), i da svaki potez bude vođen savješću i odgovornošću. Njihova poruka je jasna: **politika nije samo pozicija moći, nego prilika da se kroz transparentnost, poštenje i zajednički angažman stvori stvarna korist za zajednicu i buduće generacije.** Ovo su samo neke od njihovih poruka koje su ispisane na stikerima, tablama, bilješkama: „Mladi samo žele biti shvaćeni i prihvaćeni. Pitajte ih za mišljenje i ne ponižavajte”, „Educirajte se”, „Na mladima svijet ostaje, puni smo ideja i želje, dajte nam priliku”, „Trebate davati više prostora mladim ljudima da se dokažu i pokažu kako mogu doprinijeti razvoju naše zemlje”, „Pa trebao bi se organizirati parlament mladih i da se glas mladih isto broji kao i glas odraslih”, „Budite poštjeni”, „Slušajte svoje građane”, „Imate li savjest?!“. Ove poruke reflektiraju mladalačku aspiraciju da budu prepoznati kao ravnopravni akteri društvenih i političkih procesa te ukazuju na njihovu svjesnost o potrebi odgovornog i transparentnog upravljanja u bosanskohercegovačkom društvu. Upravo zbog te svijesti postaje još vidljivija kontradikcija u lokalnim sredinama poput Mrkonjić Grada, gdje mladi – uprkos vlastitom angažmanu i želji da doprinesu zajednici – nisu dobili podršku lokalne vlasti. Takvi primjeri dodatno naglašavaju raskorak između deklarativne brige za mlade i konkretnih politika koje bi njihovu energiju i kapacitete stvarno ugradile u procese donošenja odluka. To ćemo najbolje ilustrativno prikazati kroz opis otkazivanja jedne od osam radionica koje su planirane u sklopu ovog istraživanja. Pred sam početak radionice koja je trebala biti održana u Omladinskoj organizaciji „Centar” u Mrkonjić Gradu, direktor škole, član vladajuće stranke, onemogućio je učenicima prisustvo radionici, iako je sve prethodno bilo dogovoreno. Profesori škole, uključujući Lazara Ticu, Jelu Čilić Pekez i Gordanu Pekez, prethodno su dali saglasnost i predložili da svaki od njih odabere nekoliko učenika, tako da radionica ne remeti nastavu. Profesor Tica se čak ponudio da „prati učenike kao garanciju da će sve biti pod kontrolom”. Međutim, direktor Srednjoškolskog centra Mrkonjić Grada, Predrag Đuza, na dan organizacije je zabranio dolazak učenicima. Ova odluka pokazuje kako pojedinačne političke pozicije mogu nadjačati institucionalnu koordinaciju i volju nastavnika te

sputati mlade u njihovom pravu na učenje, kritičko mišljenje i participaciju.

Slika praznih stolica u učionici (prostor je inače obnovljen uz pomoć sredstava UN-a) postaje snažan simbol: ona ne prikazuje samo otkazanu radionicu, već odsustvo dijaloga, slobode i prilika za mlade te nam ukazuje koliko politički pritisci i strah od odgovornosti mogu ograničiti prostor građanskog i obrazovnog djelovanja.



Slika 15 Tišina praznih stolica, Mrkonjić Grad, 31.10.2025. godine

Ovaj slučaj nije izolovan, već se uklapa u širi politički okvir u kojem vlast u Republici Srpskoj, predvođena Miloradom Dodikom, pokazuje nastojanja da ograniči djelovanje nevladinih organizacija, posebno onih koje sarađuju s međunarodnim partnerima i promoviraju građanski aktivizam. Takve inicijative za „reguliranje” ili „kontrolu” rada civilnog sektora direktno ugrožavaju prostor slobode, kritičkog mišljenja i nezavisnog obrazovanja mladih.

U političkom kontekstu u kojem vlast u Republici Srpskoj pokazuje otvorene pokušaje da ograniči rad nevladinih organizacija i suzi prostor djelovanja civilnog društva, prizor slike praznih stolica dobija još dublje značenje. On ne prikazuje samo jedan otkazani događaj, već odsustvo dijaloga, strah od znanja i kontrolu nad obrazovanjem. Za društvo koje teži demokratiji, prazne stolice nisu samo znak pasivnosti mladih, nego i dokaz njihove ograničene slobode. Zbog toga je u BiH, posebno u entitetu Republika Srpska nužno osnaživati prostore slobodnog učenja, dijaloga i participacije, u kojima mladi mogu učiti kako preuzeti odgovornost za zajednicu, ali i kako se nositi s pritiscima koji ograničavaju njihovo djelovanje.

VII. Umjesto zaključka

Kroz posljednje stoljeće, obilježeno ratovima, progonima, migracijama te političkom nestabilnošću i krizama, nedostatak pravne, političke i moralne odgovornosti u BiH bio je očigledan. Posljedica toga je dugotrajno narušavanje povjerenja građana u institucije, slabljenje društvene kohezije i otežan razvoj kulture odgovornog djelovanja, što komplicuje mogućnost izgradnje stabilnog i pravednog bosanskohercegovačkog društva. Društvena i politička stvarnost u Bosni i Hercegovini, potvrđena ovim izuzetno značajnim istraživanjima, zahtijeva dubinsko preispitivanje institucionalne i društvene odgovornosti, posebno u odnosu na položaj i perspektive mladih.

Bosanskohercegovačku realnost, nažalost, i dalje djelimično oblikuju institucionalna i politička neodgovornost, koja proizvodi sistemske nejednakosti i slabi mehanizme zaštite dostojanstva mladih ljudi. Masovno iseljavanje mladih ne samo da prazni lokalne zajednice, nego i produbljuje mogućnosti za demografski slom u BiH. Politički sistem u BiH dodatno produbljuje krizu institucionalnog povjerenja. Umjesto da bude prostor rješenja, politika je postala faktor rizika: bezlična, bez inicijative i usmjerena na očuvanje ili rušenje krhkih parlamentarnih većina.

Nacionalne i nacionalističke metafore stvaraju atmosferu neizvjesnosti i straha, a kontinuirano banaliziranje štetnih političkih poruka ostavlja snažne posljedice upravo na mlade generacije. Istovremeno, digitalno nasilje, kao i vršnjačko, porodično i političko, generira duboke psihološke i emocionalne posljedice. Mladi posebno osjećaju teret stigmatizacije, verbalnih napada i prijetnji, jer su najranjiviji na procese socijalne isključenosti i javnog posramljivanja. Pad povjerenja u institucije, gubitak osjećaja pripadnosti i opća dezorijentiranost oblikuju životne perspektive mladih, potiču emocionalnu nestabilnost, nepovjerenje i slabu društvenu podršku. Sistemski proizvedeno intelektualno i ekonomsko siromaštvo još snažnije utječe na kognitivne sposobnosti mladih u realnim procjenama razvoja njihovih kapaciteta.

Iako Bosna i Hercegovina raspolaže značajnim prirodnim resursima i dobrim geografskim položajem, društvo je obilježeno etičkom erozijom. Zapravo, **etički suverenitet države zamijenjen je etničkim**, što normalizira političku i društvenu neodgovornost koja se duboko sakrila u etničke kolektivne identitete, u kojima niko nije kriv, odnosno u kojima smo svi krivi. To implicira da odgovornost nije individualna, i da koncepti kolektivne neodgovornosti posebno pogađaju mlade ljude koji dolaze iz marginaliziranih zajednica, kao i one iz većinskih etničkih grupa koji nisu dio politički i ekonomski privilegovanih struktura.

Ekonomске krize, pojačane globalnim poremećajima, posebno pogađaju mlade, koji se suočavaju s rastućom nesigurnošću, nezaposlenošću, zaduženošću, siromaštvom i društvenom izolacijom. Dok mnoge zemlje razvijaju strategije za upravljanje rizicima za dobrobit mladih, Bosna i Hercegovina ostaje društvo bez jasnog kompasa, bez strategije prema mladima na nacionalnom nivou: s raširenom sivom ekonomijom, neodgovornim javnim trošenjem, prekomjernim zaduživanjem i izostankom strateških politika za mlade.

Digitalni prostori postali su dominantno mjesto socijalizacije, zamjenjujući fizičke kontakte i smanjujući kvalitet spontanijih, sigurnih i stabilnih odnosa. U tim prostorima nastaju idealizirani identiteti, egzibicionizam, prikrivena usamljenost i lažan osjećaj pripadnosti. Neravnoteža između online i offline života ostavlja mlade izloženima emocionalnim ožiljcima, a kultura kiberemocija, obilježena impulsivnošću, bijesom, traženjem potvrde i površnom zabavom, dodatno narušava mentalno zdravlje mladih. U takvom okruženju postaje legitimno pitanje: kako upravljati složenim društvenim, političkim i ekonomskim rizicima koji oblikuju živote i dobrobit mladih u Bosni i Hercegovini? Koliko je sistem spreman da ih zaštiti, i koliko su institucije sposobne odgovoriti na savremene izazove s kojima se mladi suočavaju?

Demokratija se ne može razvijati bez odgovorne mladosti, a odgovornost ne može rasti bez slobode da se misli, govori i djeluje. U kontekstu društvenog i političkog djelovanja mladih, ovakav pristup odgovornosti naglašava potrebu da institucije prepoznaju mlade kao ravnopravne moralne aktere, a ne kao sredstva za ostvarenje partikularnih političkih ciljeva.

Problemi koji narušavaju sigurnost i dobrobit mladih generacija nose preveliku cijenu da bi bili prepušteni samo obrazovnim institucijama ili dobrim projektima koje provode organizacije civilnog sektora. Zaštita sigurnosti i kreiranje mogućnosti razvoja za mlade ljude u BiH odavno je prevazišla ove okvire i traži ozbiljan državljanski pristup njihovog uključivanja u zajednicu.

Društveno-političko djelovanje nije statistika, nego pojava. Mladi, kada djeluju, postaju vidljivi i tako preuzimaju odgovornost. Zato ostaje ključni zadatak za bosanskohercegovačko društvo: kako izgraditi modele demokratije u kojima će odgovornost biti dijeljena, a ne odlagana; življena, a ne deklarativna i u kojima će mladi imati prostor da postanu stvarni nosioci društvenih promjena.

VIII. Bibliografija

- Arendt, H. (1958). *The Human Condition*. University of Chicago Press.
- Berger, P. L., & Luckmann, T. (1966). *The social construction of reality: A treatise in the sociology of knowledge*. Garden City, NY: Anchor Books.
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. Harvard University Press.
- Bovens, M. (1998). *The Quest for Responsibility*. Cambridge University Press.
- Dahl, R. A. (1971). *Polyarchy: Participation and opposition*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Faro Vietnam. (n.d.). The difference between Gen Y and Gen Z at work. Faro Vietnam. Pristupljeno Novembar 12, 2025, dostupno na: <https://www.farovietnam.com.vn/news/the-difference-between-gen-y-and-gen-z-at-work>.
- Giddens, A. (1984). *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. University of California Press.
- Govedić, N. (2005). *Etičke bilježnice: o revoltu i brižnosti*. Zagreb, Jesenski i Turk.
- Habermas, J. (1996). *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*. MIT Press.
- Harlow, C. (2002). *Accountability in the European Union*. Oxford University Press.
- Held, D. (2006). *Models of Democracy* (3rd ed.). Stanford University Press.
- Held, D. & Koenig-Archibugi, M. (eds.) (2005). *Global Governance and Public Accountability*. Blackwell Publishing.
- Kant, I. (1996). *Groundwork of the Metaphysics of Morals* (M. Gregor, Trans.). Cambridge University Press.
- Luhmann, N. (1995). *Social Systems*. Stanford University Press.
- Mannheim, K. (1952). *The Problem of Generations*. U P. Kecskemeti, *Essays on the Sociology of Knowledge* (str. 276-321). London: Routledge & Kegan Paul.
- March, J. G., & Olsen, J. P. (1995). *Democratic governance*. New York, NY: Free Press.
- Mujagić, N. (2024). *Višegrađanstvo*. Fakultet političkih nauka. Sarajevo.
- O'Neill, O. (2002). *A Question of Trust*. Cambridge University Press.
- Osmić, A., & Čamo, M. (2021). Sociodemografska obilježja bosansko-hercegovačke omladine. *Pregled: časopis Za društvena Pitanja*, 61(3), 29-40.
- Osmić, A., Turčilo, L., Mujagić, N., Šadić, S., Alibegović, A., Dudić-Sijamija, A. (2024). *Studija o mladima u BiH 2024 - Istraživanje položaja, mišljenja i stavova mladih u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Friedrich Ebert Fondacija.
- Parsons, T. (1951). *The Social System*. Glencoe: Free Press.
- Perović, B. (n.d.). Council of the European Union. Preuzeto November 2025 iz DEFINING YOUTH IN CONTEMPORARY NATIONAL LEGAL

AND POLICY FRAMEWORKS ACROSS EUROPE: <https://pjp-eu.coe.int/documents/42128013/47261653/Analytical+paper+Youth+Age+Bojana+Perovic+4.4.16.pdf/eb59c5e2-45d8-4e70-b672-f8de0a5ca08c>

Šaćić, N. (2006). *Izvan politike*, Fakultet političkih nauka. Sarajevo.

United Nations. (2025). Global issues. Dohvaćeno iz Who Are the Youth?: <https://www.un.org/en/global-issues/youth>

Vijeće mladih FBiH. (2016). Vijeće mladih FBiH. Preuzeto November 2025 iz Zakon o mladima FBiH: <https://www.vijecemladih.ba/wp-content/uploads/2016/12/Zakon-o-mladima.pdf>

Vlada RS. (2004). vladars.net. Preuzeto November 2025 iz <https://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/mpos/Documents>

Žiga, J., Turčilo, L., Osmić, A., Bašić, S., Džananović Miraščija, N., Kapidžić, D., Brkić Šmigoc, J. (2014). *Studija o mladima u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Friedrich Ebert Fondacija.

Živanović, M. (2014). Generacija Y – mladi obrazovani ljudi bez perspektive? Radio Slobodna Evropa. Pristupljeno Novembar 3, 2025, dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/25475089.html>.

IX. Kazalo slika

Slika 1 Starosni razredi (intervali) subpopulacije mladih u Evropi, stranica 5

Slika 2 Faro Vietnam. (n.d.), stranica 6

Slika 3 Faro Vietnam. (n.d.), stranica 7

Slika 4 Važni faktori u pronalaženju posla (%), stranica 12

Slika 5 Zadovoljstvo kvalitetom obrazovanja u BiH (%), stranica 13

Slika 6 Živanović (2014), stranica 14

Slika 7 Ponašanja koja se uvijek/nikada (ne) mogu opravdati u odnosu na spol i dob ispitanika, stranica 15

Slika 8 Želja za odlaskom, stranica 16

Slika 9 Najveći strahovi i brige mladih (%), stranica 17

Slika 10 Važnost navedenih aspekata/stvari za mlade (%), stranica 18

Slika 11 Nivo povjerenja u institucije (%), stranica 20

Slika 12 Procjena moći djelovanja i utjecaja u lokalnoj zajednici (%), stranica 22

Slika 13 Koje evropske vrijednosti su ti najvažnije (N=104; %), stranica 23

Slika 14 Motivacija za preuzimanje odgovornosti za opće dobro (N=104; %), stranica 24

Slika 15 Tišina praznih stolica, Mrkonjić Grad, 31.10.2025. godine, stranica 25

X. Bilješke o autorima



Amer Osmić, prof. dr. Rođen je u Jajcu 1984. godine. Diplomirao je, magistrirao i doktorirao na Univerzitetu u Sarajevu – Fakultetu političkih nauka (Odsjek za sociologiju), gdje danas radi kao vanredni profesor na predmetima: Metodologija, Sociologija mladih i Akademsko pisanje. Autor je brojnih studija i naučnih članaka koji tretiraju problematiku mladih, s posebnim fokusom na političku pismenost mladih i odlazak mladih iz Bosne i Hercegovine.

Sudjelovao je u više projekata, uključujući projekte BeCAN (FP7), RRPP Western Balkans, FES, UNICEF, MAESTRAL, Asocijaciju XY i druge. Učestvovao je na brojnim naučnim i stručnim konferencijama i kongresima u Bosni i Hercegovini i inostranstvu. Autor je i koautor mnogih naučnih i stručnih radova objavljenih u zemlji i inostranstvu.



Nermine Mujagić, prof. dr. Rođena 1974. godine u Višegradu. Osnovno i srednje obrazovanje završila je u Sarajevu. Diplomirala je na Univerzitetu u Sarajevu - Fakultetu političkih nauka na Odsjeku za komunikologiju/žurnalistiku. Njena višegodišnja novinarska praksa naučno ju je usmjerila prema magistarskom studiju, a potom i doktoratu iz oblasti političkih nauka, koji je odbranila 2006. godine. U okviru ERASMUS Basileus programa završila je postdoktorski studij na Fakultetu za društvene vede Univerziteta u Ljubljani, na Odsjeku za kulturologiju, gdje je istraživala kulturu konflikata u kontekstu spora oko Piranskog zaljeva između Hrvatske i Slovenije. Za redovnu profesoricu izabrana je 2017. godine.

Dobitnica je prestižne Fulbright stipendije koju dodjeljuje U.S. Department of State (Scholar-in-Residence), koju je realizirala u akademskoj 2019/2020. godini, predavajući na Wittenberg University i Antioch College (Ohio, SAD). Na oba univerziteta izvodila je predmet Political Conflicts in the Balkans. U okviru ove stipendije istraživala je projekat The Understanding of Constitutional Narratives: The Comparison between the American and Bosnian-Herzegovinian System of Political Representation, koji je bio dio njenog Fulbright projekta.

Prof. dr. Mujagić je alumnistica programa Monroe E. Price – Comparative Media Law and Policy, koji se realizira u okviru Center for Global Communication Studies. Ovu specijalizaciju realizirala je na University of Oxford 2014. godine, u saradnji s Annenberg School for Communication University of Pennsylvania. Polja njenog istraživanja su: društveni i politički konflikti, mitologija, kultura ljudskih prava i civilno društvo, građanske vrline, mediji i demokratizacija javne sfere.

(Ne)odgovornost mladih u Bosni i Hercegovini

Ovo istraživanje polazi od problemskog pitanja: Kako mladi u Bosni i Hercegovini razumiju pojam odgovornosti i na koji način ga primjenjuju u svakodnevnom životu? Posebna pažnja usmjerena je na identifikaciju oblika (ne)odgovornosti koje mladi prepoznaju u različitim sferama – od ličnog i porodičnog života do obrazovanja, ali i političkog i društvenog angažmana. Analizom njihovih iskustava i stavova nastoji se razumjeti kako se odgovornost oblikuje u kontekstu vrijednosti, normi i društvenih očekivanja. Također, kroz izradu ove studije identificirani su faktori koji utječu na razvoj (ne)odgovornog ponašanja mladih te je utvrđeno da li postoje razlike u odnosu na dob, nivo obrazovanja, spol i regionalno porijeklo.

Više informacija o ovoj temi pronađite na:

<https://bosnia-and-herzegovina.fes.de>